

Quid nunc?

Az elmúlt hetek eseményei keserves tanulságokat termeltek a haladás hívei számára Magyarországon. Vértjeinket leszakították, fegyvereinket kezünkből kiütötték, itt álltunk födetlen testtel, néma megdöbbenésben. Rávessük-e magunkat pusztá kézzel, talpig vasban álló ellenségeinkre, mint a perdöntő bajvívásra ítélték, egyedül az igazság erejében bizakodva, hogy megfojtsuk őket, vagy kezök által végkép elpusztuljunk – avagy pedig szálljunk magunkba, vessünk számot erőnkkel, vizsgáljuk meg az utat, amelyen és az eszközöket, amelyek segélyével a mai helyzetbe jutottunk és keressük meg az új vezető szempontokat, amelyek a haladás útján előre és a diadalmas csatához közelebb vihetnek?

Lélektanilag érthető, hogy akkor, amikor minden taktikánk, minden számításunk kudarcot vallott, akkor akadnak olyanok, akik prófétai ihlettel hirdetik, hogy minden taktika, minden számítás hiábavaló és kárhozatos és hogy csak akkor érhetünk el sikert, ha minden taktikai számítást félrevetünk. Ennek az okoskodásnak van egy alapvető hibája, amely egyúttal mindennél világosabban mutatja, hogy a taktika, a számítás az embernek mennyire természetéhez tartozik és ez az, hogy maga ez az okoskodás is taktikai megfontoláson alapszik, mert összefüggést keres cél és eszközök között: a taktika eszköz és ha a semmi-taktikát tartjuk a legalkalmasabb eszköznek, akkor ez az eszköz is taktika. De ennél mindjárt tovább is mehetünk egy lépéssel és megállapíthatjuk, hogy a semmi-taktika, a számítások félrevezetése mindig rossz eszköz, legalább is semmivel sem jobb eszköz a politikában, mint a sorsjegy vásárlás a vagyonszerzésben; tehát csak annak ajánlható, akinek egyéb kilátásai a sikerre egyáltalában nincsenek. Abból, hogy egy taktika, egy számítás rossznak bizonyult, nem következik semmivel sem több, mint az, hogy ez a taktika, ez a számítás nem volt helyes; de nem az, hogy minden lehető taktika és számítás rossz lett volna; a jövőre nézve pedig az a tanulság, hogy most már más taktikával kell próbát tenni, nem pedig minden taktikáról lemondani.

Az első nagy tévedés, amely már több ízben kátyúba vitte Magyarországon a haladás szekerét, az a felfogás, hogy csak minél

nagyobb zavart kell csinálni a politikai életben, akkor önként bekövetkezik a demokrácia diadala. Ezzel szemben a tapasztalás azt mutatja, hogy Magyarországon eddig minden zavart a reakció használt ki a saját céljaira; szította, fokozta, amíg jónak látta, aztán leszerelte és ami ellentállás megmaradt, azt kíméletlenül legázolta. Viszonyaink még korántsem érték el a labilitásnak azt a fokát, hogy a legnagyobb zavarok után is vissza ne lehetne billenteni a helyzetet a konzervatív tényezőknek valamely régi vagy újabb csoportosulása javára. Egyáltalában mindig könnyebb a régi rendet helyreállítani, mint az új rendet megteremteni; az új káoszról nem lesz mindig új kozmosz és mindazok a tényezők, amelyek a rend uralmában fent és alant érdekelve vannak: dinasztia, ipar, kereskedelem, sokkal többet tartanak arra, hogy rend legyen, mint arra, hogy ez a rend milyen alapon jöjjön létre. Csak a régi rend uralma alatt válik kívánatosná az új rend, a rend megzavarása idején a legtöbben a régi rendet kívánják vissza. Igaz, hogy a régi rend megzavarodása a rend elavulásának kísérő jelensége, de ennek a szimptomának mesterséges fokozásával aligha fogunk közelebb jutni az új rendhez.

Ma már az a módszer is eléggé ismeretes, amelylyel a konzervatív tényezők a zavarokat a maguk céljaira kihasználni igyekeznek. Ez a módszer abban áll, hogy az elvi kérdéseket, amelyeken a világnézeti különbségek megütközni készülnének, háttérbe szorítják valami legáltalánosabb rendű, formális, avagy pedig éppen ellenkezőleg: egészen személyes élű kérdéssel. A mai helyzetben a választójog ilyen elvi kérdés, a házszabálysértés az általános rendű formális kérdés; viszont egyes kormányférfiaknak incidentális okokból való távozása a személyes kérdés. Világos, hogy sem a házszabálysértés reparációja, sem a kormányelnök bukása *önmagában* véve egy lépéssel sem visz közelebb a választójog demokratikus reformjához. Más az, hogy a demokratikus választójogi reformnak a mai viszonyok közt *előfeltétele* a kormány változás. Ez csak azt jelenti, hogy ma demokratikus választójogi reform nem képzelhető el kormányváltozás nélkül; de nem azt, hogy kormányváltozás ne volna lehetséges demokratikus választójog nélkül. S az utóbbi esetre kell felvetnünk azt a kérdést, hogy mit nyernénk az ilyen kormányváltozással? Semmivel sem többet – de talán nem is kevesebbet –, mint a kormány megmaradásával. A legáltalánosabb és a legszemélyesebb kérdések felvetése egy adott kormányra nézve mindig a legveszedelmesebb, mert a legtöbb erőt képes ellene egyesíteni; viszont a *rendszerre* a legkevésbé veszélyes, mert megoldásuk elvi nehézségbe nem ütközik. Amíg van kidobni való kanapé, addig konzervatívjeink nem jönnek zavarba. Ezzel a hátbatámadó konzervatív taktikával szemben kétféle védekezésünk van: a prevenció, vagyis legyünk résen, hogy ilyen rendű kérdések lehetőleg fel ne vettessenek és a represszió, vagyis ha már egyszer elkerülhetetlen ezeknek a kérdéseknek kiélezése, ne szűnjünk meg minden melléktekintet nélkül a főcél hangoztatni és az ezt figyelmen kívül hagyó megoldásokat elutasítani.

Ehhez fűződik most már az a második kérdés, hogy helyes dolog-e egyáltalán a gyakorlati politikában olyan tényezőkkel szövetkeznünk, amelyek nem állanak velünk azonos elvi alapon? Vagyis ajánlatos-e egyáltalában a szövetkezés, mert hiszen az azonos elvi alapon állók szövetkezése tulajdonképpen nem is szövetkezés, hanem politikai egység, a szövetkezés már éppen a különböző elvi alapon állók közt veszi kezdetét. Könnyű erre rámondani, hogy mi ilyen szövetkezést elvileg perhorreszkálunk. Különböző elvi állásponton álló ellenségeinket azonban ez nem fogja visszariasztani a szövetkezéstől és attól, hogy a mi rovásunkra élvezzék a szövetkezés előnyeit. Bármennyire bántsa is tehát gondolkodásbeli tisztaságérzésünket a szövetkezés eszméje, azt magunktól egyszerűen visszautasítanunk nem szabad, sőt a verseny, a politikai létért való küzdelem egyenesen rákényszerítenek.

A szövetkezésnek úgyszólván fogalmából következik, hogy a szövetséges társaknak hátsógondolataik is lehetnek. Ez magában véve még nem baj, mert a politika jórészt az egymás hátsógondolataival való számolás tudománya. De a hátsógondolatok létezése vagy lehetősége különös óvatosságra int nemcsak a szövetségeseink megválasztásánál, hanem a *szövetkezés módja* tekintetében is. A szövetségeseeknek szűkebb és tágabb köre többnyire minden politikai helyzettel úgyszólván önként adva van. De nem közömbös, hogy ezek közt a szövetkezés milyen úton-módon történik.

A láncolatos vagy hólabdaszerű szövetkezés, amikor *A* szövetkezik *B*-vel, *B* tovább szövetkezik *C*-vel és így tovább, kiválóan alkalmas arra, hogy minden szervezetség hiányában rövid idő alatt minél nagyobb csoportot hozzon össze olyan emberekből, akik közt az egyetértés már eleve adva van. Ahol azonban a szövetkezés szervezetről-szervezetre történik, amelyeknek egészen különböző a szellemük és törekvésük, ott a szervezkedésnek ez a láncolatos módja a legnagyobb veszedelemmel jár, mert éppen az első szövetkezőket kiteszi annak, hogy olyan szövetségeseikhez jut, akikkel szemben a helyzete egyáltalában nincs tisztázva, olyanok kerülnek együvé, akiknek egymással szemben *csak* hátsógondolataik vannak, közös céljaik, törekvéseik egyáltalában nincsenek.

És különösen veszedelmes az ilyen szövetkezés akkor, ha parlamenti és parlamenten kívüli tényezők közt jön létre. A parlamenti tényezők közt *A*-nak. elvileg éppen annyi kilátása lehet arra, hogy *C*-t magával fogja ragadni, mint megfordítva, de ha *A* parlamenten kívüli tényező, a *B* és *C* pedig parlamenti tényezők, akkor a teljes bizonyossággal határos valószínűséggel az utóbbi eset fog bekövetkezni. Quod erat demonstrandum.

Ezeknek a bajoknak elhárítására ilyen esetben csak a szövetkezésnek *koncentrikus módját* tarthatjuk alkalmasnak, amikor minden tagja a szövetségnek közvetlen érintkezésben áll az összes többivel. Ilyenkor is megmarad természetesen a hátsógondolatok normális játéka, de egyenlők maradnak az esélyek és a szövetség minden tagja a szövetkezés tartamának minden pillanatában tisztában lehet azzal, hogy meddig érdemes még a szövetséghez ragaszkodnia.

S miért olyan fontos, hogy ezzel mindig tisztában legyünk? Azért, hogy a következtetéseket bármely pillanatban tényleg le is vonhassuk. Hogy ne legyünk kitéve meglepetéseknek és ne mulasszuk el többé e miatt a cselekvés időpontját. Álszemérem a csalódást be nem ismerni és álszentalizmus az önámítást másokban fentartani akarni, csak azért, hogy a valóság megismerése túlságosan el ne keserítse őket. Hiába hirdetjük az egyesült ellenzék választójogi programjáról, amely pusztá ígéret, hogy azt csak *tűrjük*, ellenben a kormány választójoga ellen, amely immár eleven valóság, teljes erőnkől *küzdünk*, amikor tényleg bizony a kormány választójoga az, amelyet *tűrünk*, a küzdelem pedig egyikkel szemben sem igazi *küzdelem!*

A küzdelmet, amely talán komolyan meg sem volt kezdve, folytatnunk kell, de az eddigi eredménytelenségből azt a tanulságot is le kell vonnunk, hogy a küzdelem önmagában nem elég. Sajnos, még csak ott tartunk, hogy csupán félkézzel lehet küzdenünk, a másik félkezünkkel folytatnunk kell azt a munkát, amely nélkül minden küzdelem meddő és hiábavaló; az új világfelfogás alapjainak megépítését. A *Szabadgondolat* eddig is ennek a kettős célnak a szolgálatában állott. Ebben is kell megmaradnia mindaddig, amíg erőnk meg nem engedi, hogy külön orgánumokkal ne gondoskodjunk mindegyik szükségletnek a kielégítéséről. *Székelly Aladár.*

Élet és irodalomtörténet.

A Műveltség Könyvtárának Ferenczi Zoltán szerkesztésében megjelent legújabb-kötete a magyar irodalom történetét nyújtja, még pedig 1900-ig. Ez lenne a munka újsága. Ugyanezzel a fáradtsággal ugyan teljessé lehetett volna tenni az új irodalomtörténeti feldolgozást napjainkig is. De mit beszélünk újságról és feldolgozásról? Nézzük csak a legutolsó részt, mely 1867-től tárgyalja szellemi életünket. Bibliográfiának, címfelsorolásnak lelkiismeretes az, amit itt találunk. Ranke a történeztől azt kívánja, hogy oltsa ki énjét, mert csak így láthatja a dolgokat olyanoknak, aminők voltak. De ennyire éntelenné mégsem szabad szinteleníteni az élő irodalom tárgyalását, mint Ferenczi Zoltán teszi. A poétikának ismert kategóriái szerepelnek a fejezetcímekben. Az ő tárgyalása nemcsak nem szubjektív, hanem a dolgok belső rendjét sem érzeti – pedig Ranke említett híres mondása épp ennek a kiemelését jelenti. Az élet egyszerre elveszti sokrétűségét és iskolás fogalmakhoz igazodik. Ezek alá van rengeteg anyag minden válogatás nélkül gereblyézve s boszantó unalmú egyhangúságban következnek egymás után, néha minden összefűzés nélkül, máskor közhelyszerű és sivár jellemző szókkal ízetlenül író-nevek és könyvcímek a végtelenségig. Készséggel elismerjük, hogy a szerkesztő mindent olvasott, mindent ismer és a leglelkiismeretesebb igyekezettel dolgozik. De a rendelkezésére álló anyaggal igazán

nem tud mihez fogni, az egész nyers és kiaknázatlan marad kezében. Téglahegyeket látunk, de hol épül a ház? A salak-tengerben miért nincs *silberblick* miért nem csillantatja fel jobban azt, ami nemes és értékes? Tessék éreztetni a modern élet bonyolultságát, vagy megjelölni főmotivumait, tessék magasztalni, vagy boncolás alá venni termékeit, de ne maradjunk tőle oly messze és ne nézzük oly meg nem értő közöny nyel, mint Gulliver az ő furcsa népeit. Hát a történelemmel való foglalkozás nem neveli az embert az élet megértőjévé? Vagy az élet iránt való érzék az első követelmény s ebből táplálkozik az igazi történettudomány? Alighanem az utóbbi igaz. Különböztethetetlen, hogy a magyar klasszikusok legbuzgóbb életrajzírója a jelenvaló világban ennyire nem tud eligazodni. Szinte csak annyi köze van a tárgyához, mint a kinematográf vásznának, ennek a szürke alkalomnak a rajta átsuhanó szép képekhez. De ha az a vászon olyan, hogy a képet egységtől, elevenségétől és színeitől is megfosztja! Ha ezen a vásznon unalmas szereplők a kelletténél hosszasan elóttünk ténferegnek s fontos és rokonszenves egyének egyszeribe elsuhannak, még jó ha nem torzítva. (Péterfy, Riedl.)

Van természetesen történelmi magyarázata is annak, hogy Ferenczi ezzel az első kísérlettel miért nem tudta a magyar irodalomtörténet egy régi mulasztását pótolni. Minden klasszikus irodalmat követ egy hatalmas műelméleti és kritikai mozgalom, amely idővel dogmatikusan elfogódik a maga költőiben. Talán elég Arisztotelésre és Boileaura utalnom. Minden klasszikus költészet kétszer ül azután diadalt: először az életben, mint küzdő és magának helyet szorító irányzat, majd a kritikusok révén, akik az élő egyénekből elveket faragnak s az elvek szerint dicsérnek és kárhozzatnak mindeneiket. A Gyulai-iskolát, melyhez Ferenczi is hozzátartozik, erős elvek, de végeredményben szűkkeblűség és ridegség jellemzik az Arany utáni és emellett a literatúrával szemben. Gyulaiban érhető e szigorúság, ő Petőfinek valóban harcos heroldja volt az utánczó tehetségtelenség ellenében, s ő elsősorban kritikus. Gyulai példájára az ő irodalomtörténetíró tanítványai kezdtek behunytt szemmel elhaladni az élő irodalom mellett, mely oly értéktelen soha nem lehet, hogy történelmi szempontból ne volna érdemes, sőt szükséges foglalkozni vele. Amikor végre észbe kapnak, akkor a szokatlan munkakörben csak olyan eredményes munkát tudnak produkálni, mint az előttünk levő.

Ferenczi becsületes törekvéseit azonban nem lehet elég jóindulattal méltatnunk Gyulai Pálnak egyik bizalmas tanítványával, Angyal Dáviddal szemben, aki valósággal uszít a Budapesti Szemlében a fiatal Magyar Irodalomtörténeti Társaság ellen, mely fel akarja adni a régibb irodalomtörténetírók strucc-elveit s az Elet és a Literatura egymáshoz közelítését veszi programjába. Szükséges ez annál inkább, mert a legifjabb magyar irodalmi mozgalom igen tanulságos élmény, mely irodalmunk régi harcainak igazabb megértéséhez vezet. A jelen irodalmával való foglalkozás vért fog vinni a petyhüdt magyar irodalomtörténetírás egész testébe.

De lapozgassunk csak egy kissé visszafelé a Műveltség könyvtárának legfrissebb kötetében. A 331-545. lapokon tárgyalja Endrődi Sándor a XIX. század magyar irodalmát Széchenyi fellépésétől a kiegyezésig. Hogy a kiadótársaság és a szerkesztő mily súlyt vetettek a feldolgozásoknak újságára, azt legjobban bizonyítja, hogy ezen a kétszáz oldalon betűről-betűre Endrődi Sándornak egy tizenöt esztendő előtt megírt könyvét nyomják le, melynek helyenkint híg és keresett, de eredetiségre igényt nem tartó novellisztikus fejezetei e sorok írójának igen tetszettek – amikor mint kis gimnazista iskolai jutalomkönyvként kapta meg Endrődítől Századunk irodalmát képekben.

A munkatársak között találjuk Simonyi Zsigmondot, Kardos Albertet és Pintér Jenőt. Simonyi a magyar nyelv eredetéről és történetéről ír, Kardos a reformációs és az antireformációs irodalomról, míg a középkor és a XVII. század költészetét, a hanyatlás és a megújulás korát Pintér Jenő dolgozta fel. Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy egy jó iskolai irodalomtörténetben, például a Beöthyében, vagy a Váczy Jánoséban alig valamivel van kevesebb, mint e kötetben és a feldolgozás általában régi kitaposott utakon halad.

Külön kell szólni Pintér Jenőről egy nagy, önálló munkája révén, mely a magyar irodalomtörténetet Bessenyeitől Kazinczyig tüzetesen tárgyalja két kötetben (megjelent 1913) és folytatása a régi magyar literaturáról szóló két kötetes művének. Pintér igen jelentős feladatra vállalkozott: inventáriumát nyújtja a magyar irodalomtörténetnek, összefoglal minden érdemes kutatást és eredményt. Ily céllal természetesen nem annyira feldolgozást, mint tudományos kézikönyvet nyújt, melyet azonban minden feldolgozó használni fog. Pintér művének azonban még sincs csupán tudománytechnikai jelentősége, hanem igen széles kultúrtörténeti látóköre és bizonyos realizmus már is külön helyet biztosítanak neki. Az író például eléggé világosan észrevette a haladó és a konzervatív törekvések viaskodását a mai világban s hasonló összeütközésekre a történelemben mindig rámutat. Martinovicsékat figyelemreméltóan állítja be. Toldy Ferenc, „a magyar ész történetének” megírója, lebeg példakép előtte, amikor lehető teljességre törekszik, de legyen Toldy arra is példája, hogy művét a maga kortársaiig egészítse ki s az irodalomtörténetet végső eredményben az eleven élet szolgálatába állítsa. Mert az emberrel foglalkozó történeti tudományokban egy kiváló gondolkodó szerint az élet keresi az életet s e tétel talán az irodalom történetére illik a legt jobban.

Az alig esztendeje fennálló Magyar Irodalomtörténeti Társaság egyik alapítója Pintér és folyóiratának is szerkesztője. E lap, az Irodalomtörténet, a filológiai anyaggyűjtést ép úgy céljául vallja, mint az essayszerű s nem sablonos pszichológiával készült feldolgozások közreadását. A folyóirat az egyesület egész vezetőségénél és a maga tárgyánál fogva természetszerűleg hagyománytisztelő, óvatos és nem követ felforgató elveket. De létrejöttével,

maga elé tűzött feladataival mégis csak új életet, új törekvéseket jelent s a haladó idő képviselője. Ezt érezte meg ösztönszerűleg Angyal Dávid, akit az irodalomtörténet a Greguss-díjról írt jelentéséért jogos bírálóban részesített. A Budapesti Szemle hasábjain ezért gyanúsítja őt az Irodalomtörténet körét azzal, hogy a Nyugatosokkal kacérkodik és a Népszava hangját ajánlja mintának. Ebben az állításban szikrányi igazság sincs, de ha lenne is, akkor sem volna az váddá kovácsolható. Angyal, aki a Greguss-jutalom vitás elintézését végül is zsebrevágta, ebből a harcból kevésbé kellemes emlékekkel és eredménnyel távozik. Magában a régi lovagok mására ismerhet, akik rozsdás fegyverben avult célokért harcoltak s féltik a régi isteneket a fiatalságtól. Pedig azoknak a maga módján a mai fiatalság is áldoz s a jövő irodalomtörténete is áldozni fog.

Sajó Andor.

A jezsuita morál tanításaiból.

Szemelvények.

Az 1872. évi németországi jezsuita-törvény a jezsuitákat kizárta Németországból. Ezt a törvényt a német Reichstag nemrég a klerikális centumpárt kezdeményezésére a kivételes törvények jogosulatlanságának és az egyenlő elbánás elvének hangsúlyozásával eltörölte. Távol áll tőlünk, hogy e törvényhozási aktusnak különös jelentőséget tulajdonítsunk, mert hisz a jezsuitáknak eddig is, ha nem is személyesen és nem élő szóval, hanem az írott szó erejével módjukban volt a német közvéleményre hatniok és lényeges változást nem idézhet elő az a körülmény, hogy a jezsuitarend taglétszámából Németországra eső 100 jezsuita atya le is telepedhetik a német birodalomban. Mindenképen furcsa azonban, hogy Németországban, ahol annyi jogegyenlőtlenséggel és az egyenlő elbánás elvének annyi sérelmével találkozunk, a reakciós porosz választójog, a munkásmozgalom fejlődését és a szervezett munkások akciószabadságát gátló kivételes törvények, a zsidóknak és a szociáldemokratáknak a magasabb közhivatalnoki állásokba való felemelkedését lehetetlenné tevő kivételes gyakorlat országában, a Reichstag épp ennek a kis számú jezsuita papnak a többi pappal való egyenjogosítását tartotta legsürgősebb feladatának.

A birodalmi gyűlési vita során a centumpárt dicséretekkel halmozta el a jezsuitarendet. E dicséretnek értékének lerontására és a törvény fentartása mellett való agitáció érdekében jelent meg névtelenül a *Katechismus der Jesuitenmoral* (Leipzig, 1913.) című füzet, mely jezsuita atyák műveiből szedett hiteles idézetekkel világítja meg azt az érzelme- és gondolatvilágot, mely a katolikus egyház e reprezentáns papi rendjének tanításain uralkodik. És minthogy a reichstagbeli vita közben az egyik hozzáértő klerikális szónok kijelentette, hogy a *jeszuiták morálja általában a katolikus egyház morálja*, szívesen ragadjuk meg az alkalmat, hogy a füzetből kiválogatott idézetek segítségével bemutassuk, mit tartalmaz ez az erkölcsstan.

(sz-úr

A katolikus egyház megmarad annál az álláspontjánál és ezt több pápa ünnepies dekrétumokban is megerősítette, hogy téves, zavaros, eszelős – és az indifferenzizmus piszkos forrásából fakadó

– álláspont az, mely minden embernek a lelkiismereti szabadság egyenlő jogait követeli.

Lehmkuhl, Gewissens- und Kultusfreiheit. Stimmen aus Maria-Lach, 1676, 195.

A papok nincsenek alávetve a király igazságszolgáltatásának.

Jac. Gretzer, Opera 1736–38, VII, 450.

Engedelmeskedni tartoznak-e a papok az állam törvényeinek? Felelet: Bizonytal nem kell az oly törvényeknek engedelmeskedniök, melyek a még fennálló egyházi immunitással vagy az egyházi törvényekkel ellenkeznek. Joh. Petr. Gury, Comp.Theol. mor. 1868,43.

Kell, hogy a keresztény papságnak és legtöbbször a római pápának a nép világi uralkodói alávetessenek.

Matteo Liberatore, La chiesa e lo Stato, Napoli 1871, 18.

A világi fejedelem mint fejedelem is a pápa alattvalója marad.

Ugyanaz, 356.

Nyilvánvaló, hogy a polgári törvényekre és a polgári alkotmányra letett eskü sohasem kötelezhet oly törvények megtartására, amelyek az isteni vagy egyházi joggal ellenkeznek. Ugyanezt kell mondani minden hűségi esküről és a katonai hűségi esküről is. Az eskü kötelező voltát az egyházi tekintély, nevezetesen a pápa és a püspökök hatalma, megszünteti.

Lehmkuhl, Theol. mor., 11. kiad. Freiburg, 1910,1. 568 s k.

Türelmesség! Szép szó felszínes emberek számára és mégis a legnagyobb valami, amire ötödfél évszázadon át vitték. – Nézzük csak a csodát közelebről meg. A *tűrés* szót csak akkor alkalmazzuk, ha olyan valamiről beszélünk, aminek tulajdonképpen nem kellene lennie és ami nélkül mi szívesen ellennénk. így minden állat eltűr bizonyos testi albérlőket, amelyek a házbért csupán csípés és szipolyozás alakjában fizetik meg. Amint én később civilizált emberek közé kerültem, sokat hallottam a türelmességről. De mindannyiszor, mikor ezt a szót emberre alkalmazzák, kimondhatatlan ellenszenv ébred fel bennem, jéghidegség fogja el szívemet. Ennek a fogalomnak titkos gyűlöletet, visszatartott dühöt kell magában foglalnia. Ezt bizonyítja a tapasztalás is. Félre a türelmességgel! *De te, isteni charitas, ne távozzál sohse a körünkből.*

Peter Roh, Die Grundirrtümer unserer Zeit, IV. kiadás. 1869, 61.

Az egyházi inkvizíció a türelmesség, felvilágosodás és humanitás modern eszméivel nem fér össze, de ettől eltekintve is, azt kiáltom: éljen az egyházi inkvizíció, mert azok az eszmék nemcsak keresztényellenesek, hanem értelmetlenek is.

J. L. Wenig, Über d. kirchl. u. pol. Inqu. 1875, 74.

Az állam kötelessége az eretnekeket az egyház parancsára és megbízásából halállal sújtani. Nincs jogában az egyház által neki

kiszolgáltatott eretnekeket a büntetés alól felmenteni. A halál-büntetés nemcsak azokat az eretnekeket éri, akik mint felnőttek fordultak el a hittől, hanem mindazokat, akik az anyatejjel beszívott eretnekséghez nyakasan ragaszkodnak.

De Luca, Inst. jur. eccl. publ. 1901. I. 143, 145.

Bizonyos, hogy senki sem köteles mindig azt a véleményt követni, amely biztosabb, mert ez gyakran *kevesebb valószínűséggel* bír. . . Bizony, mondom, hogy valamely vélemény probabilitásához (valószínűségéhez) teljesen elegendő, ha valamelyik neves és vallásos mester, nevezetesen az egyik az újabbak közül, azt képviseli.

Georg. de Rhodes, Disput, theol. scholast., 1671, I. 326.

Vétkesség nélkül lehet egy valószínű véleményt követni és elhagyni azt, amelyik valószínűbb és biztosabb.

Ant. de Escobar, Univ. theol. mor^{us} 1562-63, I. 32.

A tanítók nem tartoznak azt tanítani, ami nekik valószínűbbnek látszik. Mert ez gyakran nem fogadtatik be és nem vizsgálják meg kellőképpen és megbotránkozást is kelthet; és azonkívül a professzorokra súlyos igát raknánk, ha arra köteleznénk őket, hogy azt adják elő, ami nekik valószínűbbnek látszik.

Ferd. de Castro-Palao, Op. mor., 1631 – 38, Pars I, tracti 1, disp. 2, punct. 3.

Előttem valószínű, hogy a kabát, amelyet birtokolok, az enyém; nagyobb, valószínűsége van azonban annak a feltevésnek, hogy az a tied. Én nem tartozom azt neked átengedni, hanem nyugodtan megtarthatom.

Ugyanott.

Mindenképpen kívánhatjuk a hozzánk legközelebb álló baját is, anélkül, hogy vetkeznénk, ha erre valami jó cél indít bennünket.

Et. Bauny, Somme des péchés, 1653, 77. 1.

Nem vétkezik az, aki valamely jó cél érdekében oly cselekvésekben, amelyek természetüknél fogva rosszak és amelyek általa tudatlanságból vagy részegségben vagy álomban vagy eszméleten kívüli állapotban követték el, felébredésekor vagy öntudatának visszatérével örömet leli, mert p. meg van engedve, hogy örüljünk egy álombéli polluciónak a test egészsége és megkönnyebbülése miatt, vagy egy részeg fővel elkövetett gyilkosságnak a ránk váró örökség miatt. Mert a cselekvéseknek igazi karakterét a cél adja meg és jó vagy rossz céljuk szerint jók vagy rosszak a cselekvések.

Ant. de Escobar, Univ. theol. mor.. 1652-63, IV. 336.

Az általános vélemény szerint a vádlott az ítélet előtt megszökhetik, mert ítélet előtt senki sincs büntetés elszenvedésére kötelezve ... De ha a vádlottnak meg szabad szöknie, nem vetkezik akkor sem, ha a kapukat és a falakat betöri, mert ahol a cél meg van engedve, ott az eszközök is meg vannak engedve, amelyek magukban véve közömbösek.

Gury, Casus conscientiae, 1865, 332.

Az apostolok tanítása szerint mindig ugyanegyféleképen kell gondolkodnunk és ugyanegyféleképen kell, amennyire lehetséges, beszélnünk. Különböző tanítások nem engedhetők meg.

Summ. Const. 1869. I. 39.

Senki se tanítson semmit, ami nem egyezik meg az egyház szellemével és a hagyományokkal. ... Senki se foglaljon állást oly vélemény mellett, amelyről a legtöbb tudós férfiú azt hiszi, hogy az a filozófusok és teológusok elfogadott tételeivel vagy az iskolák általános véleményével ellenkezik.

Aquaviva-nak, a rend generálisának rendelete, Monum. Germ, paest. 5. 12.

Vajjon meg van-e engedve a fiúnak, hogy száműzött atyját megölje? Sokan igennel felelnek erre a kérdésre. . . Abban az esetben, ha az atya az államra vagy a közösségre veszedelmes és semmi más mód a baj elhárítására nem kínálkozik, én ehhez a véleményhez csatlakozom. Joh. de Dicastillo, De justitia et jure, 1641. 290.

A fiúnak szabad atyja meggyilkolásában, melyet ő részeg fővel követett el, örömét lelnie, a mérhetetlen gazdagság miatt, amit annak következtében örököl.

Georg. Gobat, Op. mor. 1700/01. II. 328.

(Folytatjuk).

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK

A szocializmus.

„Hisz én is szocialista vagyok ...” Nap-nap után, halljuk ezt a kijelentést, ha „mi emberek”-kel beszélgetünk. „Én is szocialista vagyok”; nagy haladás ez a 10-20 év előtti állapotokhoz képest, amidőn a munkáspártnak tilos volt Magyarországon a szociáldemokrata nevet viselni; amidőn az „úriemberek” irtóztak attól a gondolattól, hogy bármi közösségbe kerülhetnének a kerges tenyerű munkások ideológiájával, a szocializmussal. Az „Én is szocialista vagyok . . .” frázis világosan mutatja azt az értékelési különbséget, amely a legutóbbi néhány évtizedben a szocializmusra vonatkozólag beállott.

A szocialistákhoz való tartozás a kaputos embereknél a legtöbb esetben csak üres dicsekvés. A legtöbben, akik így szocialistáknak vallják magukat, alig ismerik a szocializmus lényegét.

A szocializmus a munkásság ideológiája. A munkások, akik látják; hogy a modern kapitalista társadalmi rendben nagy fáradásuk megillető jutalmát nem lelik, akik elkeseredéssel szemlélik, hogy az általuk termelt gazdagság óriás része a nem dolgozók kis hányadrészének jut; akik gyakran a legjobb akarat mellett sem képesek munkaerejüket bármily hitvány árért sem értékesíteni; ezeknek az embereknek természetes ideálja egy olyan társadalom, amely minden ember számára biztosítja a megélhetést, amely egyenlő fáradságért egyenlő jutalmat nyújt mindenkinek, amelyben

a nemdolgozók nem élhetnek meg a dolgozók munkájának az eredményéből. A munkásság ideálja tehát a szocializmus, helyesebben a kommunizmus, a társadalom összes jövedelmének egyenletes felosztása a társadalom tagjai közt.

Az úgynevezett *tudományos szocializmus* pedig nem egyéb, mint a társadalom fejlődéstörvényeinek kutatása. Ezek a kutatások arra az eredményre vezettek, hogy a társadalom fejlődése tényleg egy kommunisztikus állapot felé tart. Vagyis a tudományos szocializmus kutatásai alapozzák meg a kommunizmust mint ideált, amely enélkül nem oly ideál volna, amely felé következetesen és a siker biztos kilátásával kell törekedni, hanem üres fantázia, utópia.

Az ilyen módon felfogott tudományos szocializmus voltaképp két szorosan összefüggő, de mégis elkülöníthető részből áll: *az egyik a mai közgazdasági élet analízise; a másik a társadalom történelmi fejlődésének vizsgálata.* Mindkettőnek az alapját a tudományos szocializmus megalapítója, Karl Marx rakta le. Közgazdaságtani kutatásainak eredménye, amelyeket a *Kapital* négy hatalmas kötetében fejtett ki¹ – Kautsky által készített rövid kivonata magyar nyelven is megjelent² –, hogy minden érték kizárólag a munkásosztály munkájának eredménye; hogy a tőke maga új értékeket nem termel, csak módot nyújt birtokosainak, hogy a munkásosztály által termelt javakból egy tőkéjük nagyságával arányos részt, mint munkanélküli tőkejövedelmet kihalóssanak. A munkásosztály szegénysége tehát nem természeti okokból származik, nem az emberiség túlságos szaporodásának a következménye, mint azt a hipokrita Malthus állította, hanem a tőke monopóliumának, beleértve a tőkébe a földet is. A munkásság a történelmi fejlődés folyamán vagyontalan, csak munkaerejével rendelkező tömeggé vált, amelytől a tőkésék terméivényének óriási hányadát elveszik; ez a szegénység oka, nem pedig az emberek túlságos nagy száma, A nyomorúság tehát megszűnne, ha a társadalom mai berendezése helyébe egy kommunisztikus társadalom lépne, mert:

1. a társadalom termelése összehasonlíthatatlanul nagyobb lenne, mert mindig az egész társadalmi tőke venne részt a termelésben, míg most csak az a hányad, amelynek kedvező kamatozásra van kilátása;

2. mert minden ember részt venne a termelő munkában, megszűnne az improduktív foglalkozást űzők, a katonák, hivatalnokok, papok stb. munkapazarlása, a semmitemvő földbirtokosok és tőkésék henyélése;

3. mert mindig a legtökéletesebb termelőeszközökkel folya a termelés és a szükséglet kielégítésére termelne a társadalom, nem mint manapság, profitszerzés végett.

De vajjon van-e kilátás arra, hogy egy ilyen berendezésű társadalom létrejöjjön?

¹ Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Herausgegeben von Fr. Engels, IV. Aufl. (Hamburg, 1890.)

² Marx gazdasági tanai. Ford. Garami Ernő (Budapest, 1906.)

A tudományos szocializmus másik ága, a történelmi materializmus igenlő feleletet ad erre a kérdésre. Kimutatja, hogy a társadalom mindenkori berendezése nem véletlen műve, hanem a termelés mindenkori fejlettségével együtt változik. A legprimitívebb termelési viszonyok közt, amidőn minden ember csak annyi élelmet bír termelni, illetőleg összeszedni, amennyi saját szükségletének kielégítésére szükséges, nincs elnyomás, nincs társadalom, a győztes felfalja legyőzött ellenfelét, mert azt hasznosabban értékesíteni nem képes. Az emberevés korszakát a rabszolgaság, a rabszolgaságot a kötött munkarendszer – a jobbagyság és a céhbeli kisipar – ezt a mai szabad munkán felépülő társadalmi rend váltotta fel. „A társadalom anyagi termelő erői fejlettségük bizonyos fokán összeütkeznek az akkori termelési viszonyokkal, vagy jogi kifejezéssel élve a tulajdonviszonyokkal, amelyek közt eddig fejlődtek. Ami eddig a termelőerők fejlődésének volt alakja, most bilincsvé válik. *Ekkor köoetkezik el a társadalmi forradalom ideje*”, írja Marx a Kritikuder politischen Oekonomie híres előszavában. A termelő-, illetve tulajdonviszonyok a legmodernebb kapitalizmusban egyre jobban e lentébe kerülnek a termelőerők fejlődésével. A tőkének mindnagyobb része kerül a csekélyszámú óriástőkések kezébe, akik a termelésben alig vesznek részt; az egész termelést, a szellemi és anyagi részét egyaránt, rosszul fizetett bérmunkások végzik. Ez olyan állapot, amely napról-napra tarthatatlanabbá válik. *A szociáldemokrata munkásmozgalom a tudományos szocializmus tanaiból azt a meggyőződést merítette, hogy célja elérhető és teljes erővel törekszik a szocialista ideál, a kommunista termelési rend megvalósítása felé.*

A kommunista társadalmi rend a munkásság számára megváltást jelent. Kimenekülést a szegénységből, a munkanélküliségből, a kulturátlanságból, az elnyomottság, lenézettség mai állapotából. Természetes tehát, hogy az öntudatos munkás lelkét egészen betölti a szocializmus ideálja, hogy érte minden áldozatra kész.

Hogy áll azonban a dolog a polgári emberek számára? Vájjon lehet-e a kommunizmus az ő ideáljuk is?

Bátran állítom, hogy minden kultúrát szerető ember számára nemcsak lehet, de kell is hogy ez legyen a társadalmi ideál!

Mi ma a kulturális fejlődés legnagyobb akadályja? Az, hogy nem az egész emberiségből választódnak ki azok az emberek, akik 3 tudomány, a technika, a művészet terén újat alkothatnak, hanem az emberiségnek csak egy elenyésző kis hányadrészből, az uralkodó osztályból! A béres, a kocsis vagy a bérmunkás gyermeke, szunnyadjon bár benne Kant vagy Goethe szelleme, béres marad, mert senki soha fel nem ismeri a benne rejtőző zsenit; és ha talán a falusi tanító meg is sejt valamit, a gyermek szüleinek nincs módjukban, hogy taníttassák. A kultúra fejlődése ennek folytán olyan arányban marad el a lehető legnagyobb fejlődéstől, amilyen arányban áll a vagyontalanok száma a vagyonosokéhoz.

Megfordítva, középkoraink tömve vannak a tanulásra abszolút alkalmatlan, képtelen elemekkel, vagyonos emberek fiaival, akiket

mindenáron keresztül kell hajszolni az érettségén, mert a társadalmi fölfogás megköveteli, hogy a gazdag emberek fiai érettségizzenek és egyetemre járjanak. A selejtes tanuló-anyag miatt évről-évre redukálni kell a tananyagot, leszállítani a középiskola és az egyetem színvonalat. Képzeljük el, milyen tanítás folyhatna, ha csak azok kerülnének felsőbb iskolába, akik az egész népből erre legalkalmasabbaknak mutatkoznak. Ez történik majd a kommunista társadalomban, ahol mindenki tanulni fog, aki erre alkalmas és senkit sem fognak rákényszeríteni arra, hogy iskolákat végezzon, akinek kedve és tehetsége nincs hozzá. Ebben a társadalomban az emberiség összes kultúrlehetőségei teljes pompában fognak ki virulni, mindenki hozzá fog járulni a tudomány és a művészet fejlesztéséhez, akinek csak a természet tehetséget adott.

A mai társadalomban a tudomány és a művészet a kenyérkereset bilincsebe van verve. A kutatónak kenyeret kell keresnie, leckéket adnia, gyárban rajzolni vagy szellemtelen, lélekölő tömegmunkát végeznie. Szabad ideje a tudomány művelésére manapság csak annak a néhány tucat szerencsefiának van, akit a sors vagy a protekció egyetemi tanszékhez juttatott. A kommunista társadalomnak, amelyben nem lesznek henyélő földbirtokosok, semittevő papok, haszontalan munkát végző katonák és hivatalnokok, nem lesz a munkaképes népesség egy tetemes része mindig munka nélkül, ennek a társadalomnak módjában lesz munkanélkül eltartani mindenkit, aki a tudomány vagy a művészet bármely ágában valami értékeset képes alkotni. Ebben a társadalomban meg fog szünni a művész és intellektuel-nyomor, véget fog érni az a gyalázatos állapot, hogy az emberiség legkiválóbbjai nyomorognak, míg a leghitványabb kizsákmányolók gazdagságban dúskálkodnak.

Íme, ez az alapja annak az állításomnak, hogy nemcsak a munkásosztálynak természetes ideálja a kommunista társadalmi rend, hanem ideálja kell, hogy legyen minden embernek, bármily társadalmi osztályhoz tartozzék is, aki az emberiség kulturális fejlődéséért igazán lelkesedik és ezt fölébe tudja helyezni pillanatnyi anyagi érdekeinek.

Minthogy pedig az emberiség kulturateljes kifejlődését jgyedül biztosító kommunista társadalmi rendért manapság csakis a szociáldemokrata munkásság küzd, a kultúráért igazán lelkesedő embereknek komollyá kell váltani azt a manapság túlnyomóan üres szólásmóddal használt mondatot: „*Én is szocialista vagyok.*”

Varga Jenő.

*

A szocializmus elméleti tartalmának és társadalmi jelentőségének megismerésére az idézettekén kívül a következő könyveket ajánljuk. A szocializmus legnagyobb elméleti képviselőinek művei: *Marx és Engels*: A kommunista kiáltvány (M. könyvt. 585. sz.) 1847-ben jelent meg először. A kapitalista termelőmód mai szocialista kritikájának, a modern munkásmozgalom elméletének és politikai programjának megalapozója, Páratlan erővel, utolérhetetlen írásművészettel megírva. — *Marx* Károly: Bémunka es tőke (Budapest, 1905. 30 lap); *Marx* Karl: Die Klassenkämpfe in Frankreich (Stuttgart, neue Auflage. 1895); *Engels* Friedr.: Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft

(V. Aufl., Stuttgart, 1904). Egy része megjelent magyarul is: A szocializmus fejlődése utópiától a tudományig (Budapest, 1897); *Engels*: Fr. Ludwig Feuerbach und der

Ausgang der klassischen deutschen Philosophie II. Aufl., Stuttgart. 1895). – össze-foglaló munkák: *Herkner* Heinrich: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung (5. verm. Aufl. Berlin, 1908). A német egyetemek munkásbarát, szociálpolitikai hajlandóságú, úgy-nevezett „Katedersozialist” tanárainak szempontjaiból megírva. – *Weber* Adolf: Der Kampf zwischen Kapital u. Arbeit m. bes. Berücksichtigung der gegenwärtigen deutschen Verhältnisse (Tübingen, 1910). A munkáltatók nézőpontjából foglalkozik nagyon alaposan a munkásmozgalom kérdéseivel. – *Bernstein* Ed. Die Arbeiterbewegung (Frankfurt a. M. 1908) a munkásálláspontot képviseli. – Magyar nyelven megjelent hasonló munkák: *Sombart* Werner: Szocializmus és szociális mozgalom (Budapest 1908); *Ferenczi* Imre: Sztrájk és szociálpolitika. I k. (Budapest, 1907); *Szabó* Ervin: A szocializmus (Budapest, 1906). Rövid, egyéni nézésű összefoglalás. – Az egyes kérdéseket élesen világitja meg és vonzó modorban egyéni szempontokból tárgyalja ugyané szerző könyve: A tőke és munka harca (Budapest, 1911, Modern könyvtár 62–64). Kitűnő irodalmi függelékkel. – *Jászi* Oszkár: Új Magyarország felé. Beszélgetések a szocializmusról (Budapest, 1907). Népszerű, eleven, dialogikus ismertetése a szocializmus kérdéseinek. A szerk.

A kivándorlás.

Németországban felmerült az a terv, hogy az idegen munkások bevándorlását meg kellene nehezíteni. Egy birodalmi gyűlési képviselő fejenként 100 márkát szeretne fizettetni a bevándorló munkások munkáltatóival. Németországban, ahol körülbelül 1 millió idegen munkás dolgozik, is szeretnék az idegen munkáselem beözönlésének valamikép útját állani, mint Amerikában, ahol a partraszállás előtt megvizsgálják a bevándorló készpénzvagyonát, foglalkozásra való alkalmasságát, testi és szellemi képességeit β ha úgy látszik, hogy a bevándorló és családja az Unió terhére lehet, nem adják meg neki a partraszállásra való engedelmet. Németországban is, mint Amerikában előbb-utóbb igyekeznek majd megvédeni az alacsony életszínvonalú idegen munkáselem bérlenyomó törekvéseivel szemben a hazai munkásság kivívott standardját. Valószínű, hogy az idegen munkásokra kivetendő védővám terve nem fog megvalósulni, de egyébként sem oldaná meg a kérdést. Csupán az idegen munkásokra rászorult földbirtokosokat és vállalkozókat terhelné meg. Az idegen munkások a hiányzó német munkások pótlására jönnek be Észak-Németországba. A bevándorlás megnehezítése pedig nem fogja az északnémetországi nagybirtokosok részére szükséges munkásokat Németország területéről megszerezni. A munkáshiányt Észak-Németországban is csak egy intenzív belső kolonizáció tudná megszüntetni, mert a nagybirtok egyeduralma űzi el Észak-Németországból is a német parasztot, aki ott nem tud önálló gazdaságra szert tenni. A parasztnak földhöz való juttatása véget vetne az elvándorlásnak és így a bevándorlásnak is.

Es ezzel elérkeztünk a magyar problémához is. A magyar kivándorlás, mely a németországi bevándorlásnak másik oldala, de az északnémetországi latifundiummal teli vidékekről való elvándorlással azonos jelenség, szintén a nagybirtok idézi elő. A kivándorlás tulajdonképpen az agrár-feudalizmus kísérő jelensége. Az Egyesült-Államokba való bevándorlás statisztikai adatai is azt bizonyítják, hogy az agrár országokból sokkal nagyobb számú kivándorló megy munkát és kenyeret keresni Amerikába, mint az ipariakból. Olaszország, Ausztria-Magyarország és Oroszország aránytalanul nagy számokkal állanak a többi európai országok előtt e statisztikában. Magyarországból Amerikába 1871-1901-ig 559.528-an vándoroltak ki és ez a szám a következő öt év alatt 1902-1906-ig 657.646-ra emelkedett, vagyis ez 5 év alatt mintegy százezer emberrel több vándorolt ki Magyarországból, mint a megelőző 31 év alatt. 1907-ben a gazdasági válság a kivándorlók tízezreit kergette vissza régi hazájába. Ez évtől

kezdve őlt nevezetesebb méreteket a Magyarországra való visszavándorlás is 1907-ben 209.169, 1908-ban 49.365, 1909-ben 129.337, 1910-ben 119.901, 1911-ben 73.654 volt a tengerentúlra kivándorlók száma, de ugyanez években a visszavándorlók száma 51 236 (1907), 53.770 (1908), 16.985 (1909), 24.722 (1910), 32.787 (1911) volt. A visszavándorlás tényében „sajátságosan valósul meg a konzervatív nagybirtokosok és a forradalmi elemek kívánsága. Előbbiek a munkaerő olcsóbbá tételének, utóbbiak a modern, szociális Magyarország megteremtésének lehetőségét látják benne ... A visszavándorlók már láttak maguk előtt ipari kultúrát, melyben aránytalanul magasabb a munkabér és nincs adóteher, nincs katonáskodás, sem feudalisztikus osztályuralom. Megismerték önön erejükét és megismerték a kultúra s a nagyobb mozgási szabadság értékét s ha egyszer gazdasági érdekeik idekötik őket ... itt is megkövetelik majd azokat az életviszonyokat, melyeket odakünn megszoktak.”¹

Ha a kivándorlásnak, Magyarországra e rettenetes nyavalyájának okait kutatjuk, a statisztika erre a kérdésre is megadja a választ. Eszerint nemcsak a szegényebb vidékek lakói, hanem a termékeny nagy magyar Alföld és a kulturált Dunántúl lakói is mind nagyobb számmal szerepelnek a kivándorlók között. Az ország mind e két területén a föld kevés nagybirtokos tulajdonában van. A nép elől el van zárva. A magyar kivándorlás problémáját csakis a kötött birtokok szabaddátétele oldhatná meg. Hisz Magyarország területéből 33.54%, tehát e terület $\frac{1}{3}$ -a, 16,381.451 hold kötött birtok s ennek most csak 12%-a szántóföld. Ha a kötött föld nagy részét felszabadítanák és a parasztoknak adnák át előnyös feltételek mellett, akár kis parcellákban egyes családoknak, akár nagyobb darabokban földművelő szövetkezeteknek, a kivándorlási ankétok felesleges intézményekké válnának. Ez azután az iparosodás kérdését is megoldaná. A fogyasztóképes, jómódú parasztsztyál természetesen létrehozná a virágzó magyar ipart is. De kivándorlási törvényekkel, határrendőrökkel, közigazgatási zaklatásokkal a kivándorlást megakadályozni nem lehet. Az ország nem bírja erőszakkal sem itthon tartani azokat a fiait, akiknek kenyeret adni nem tud.

*

A kivándorlás kérdésével foglalkozó magyar művek közül Hegedűs Lóránt *A magyarok kivándorlása Amerikába* (Budapest, 1899), *A dunántúli kivándorlás és a szlavóniai magyarság* (Budapest, 1905) és *A kivándorlási kongresszusok eredménye* (Budapest, 1904) és Thirring Gusztáv *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* (Budapest, 1904) című könyvét, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége által 1907-ben tartott országos ankét tárgyalásait magában foglaló kiadványt (*A kivándorlás*, Budapest, 1907) ajánljuk. Részletes statisztika a statisztikai évkönyvekben és a magyar kormányának az ország közállapotairól évenként kiadott jelentésében található, Néha értékes adatokat tartalmaznak a kereskedelmi és iparkamarák évi jelentései is.

¹ Bolgár E. A kivándorlás, Huszadik Század, 1908. II. k., 498. 1.

A SZABADGONDOLAT

1911. évfolyamát az 1. szám nélkül (6 szám)

1912. évfolyamát pedig az 1. és 3. szám nélkül (10 szám)

kedvezményes áron küldi meg

1 K

2 K

a kiadóhivatal.

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az anyag szerkezete.

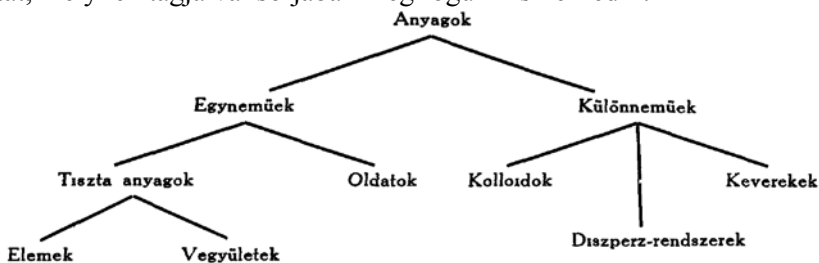
I.

Az atom és molekula-elmélet.

Néhány év előtt még nem volt szabad az atomokról és molekulákról szóló fejtegetéseinket az *elmélet* rangjára emelnünk. Ma pedig ott tartunk, hogy *kísérletek*, melyek a kutatás legkülönfélébb területeiről (tehát nemcsak a kémia területéről) származnak, igazolják az anyag molekuláris, illetve atomisztikus szerkezetét, sőt nemcsak, hogy ismerjük a molekulák méreteit és nagyságát, de csaknem ott tartunk már, hogy saját szemekkel látjuk is őket. Bizonyos elektromos töltésű atomcsoportokat már most is észlelhetünk s hogy magukat a közönséges molekulákat megláthassuk, legjobb nagyítóeszközeinknek csak körülbelül tízszer tökéletesebbnek kellene lenniök. Ma tehát az atom- és molekula-hipotézis *elméletté* lett; sőt több mint elméletté, mivel következtetéseit a tapasztalás mind igazolta: a molekula és az atom úgyszólván már a „valóság” jelzővel illethető. A következőkben azt az utat, azokat a kísérleteket és tapasztalatokat akarjuk megismertetni, melyek e felismerésig vezettek. Ezek megértéséhez azonban előbb fel kell újítanunk néhány idevonatkozó alapfogalom ismeretét.

Az embert mindenütt *testek* veszik körül. Ha a testeket feldaraboljuk vagy részekre osztjuk, új és nagyobb számú testeket kapunk, melyek az előbbi, tehát még fel nem darabolt testektől többékevésbé eltérnek. Más lesz a tömegük és a súlyuk, más lesz a térfogatuk, de esetleg nem lesz más sűrűségük, színük, keménységük stb. Ily esetben azt mondjuk, hogy *anyaguk* egymással azonos. Az anyag fogalma tehát nincs egy-egy testhez kötve. Azokat a tulajdonságokat (sűrűség, szín stb.), melyek a testek szétDarabolásánál rendszerint nem változnak meg s melyek alapján a különböző testek anyagának azonosságát eldönthetjük, *az anyag jellemző tulajdonságainak* mondjuk; ezek ép úgy alapját képezik ama állításnak, hogy két különböző test anyaga azonos, mint ahogy két növény individumról bizonyos tulajdonságok alapján megállapíthatjuk fajuk azonosságát. Maga a nyelv is megmutatja, hogy mikor van anyagról szó, mert külön anyagi fogalmai vannak. Az asztal pl. test és nem anyag, mert ha az asztalt szétDarabolom, egyes részei nem lesznek többé asztalok, hanem csak fadarabok. A fa már anyagi fogalom, mert, hogy valami fa legyen, ennek nem szükséges feltétele bizonyos alak, tömeg stb. Minden test bir valamiféle anyagi tulajdonságokkal» azaz sűrűsége, színe, keménysége stb. van. Ha a különböző testek anyagi sajátosságai mind különbözőek volnának, akkor annyiféle anyaggal lenne dolgunk, ahány testtel s a csoportosítás merőben lehetetlen volna. Ez azonban nincsen így. Vannak testek, melyeket ha szétDarabolunk, azonos anyagi tulajdonságú új testekhez jutunk. Például ha egy üvegből való testet szétörök, a törmelékek mind üvegdarabok.

Tehát már is van több testem, de azonos anyagi sajátságokkal. Ez azonban csak akkor van így, ha a test minden részében ugyanazon anyagból való volt. Ha pl. egy fanyelű kést veszek, ezt úgy is ketté oszthatom, hogy a részek anyagi sajátságai, tehát anyaguk különböző lehet. Pl. a pengét töröm el; kapok egy vasdarabot és egy fából és vasból álló részt. Az ilyen test szóval nem egynemű, mert *különféle anyagi* részekre bontható. Általános tapasztalat azonban, hogy az ilyen nem egynemű anyagból álló testek bizonyos osztás után olyan részekre is bonthatók, melyek tovább már egynemű anyagból valóknak bizonyulnak. Pl. az előbbi kést feloszthatom fává és vassá. Az összes anyagok tehát két főcsoportba sorozhatók: olyanok, amelyek anyaga minden részében egynemű és olyanokra, melyek különemű tulajdonságú részekből, anyagokból tevődnek össze. Ez a felosztás alapja. Ehhez mindjárt hozzácsatolhatjuk az anyagok teljes felosztásának vázlatát, melynek tagjaival sorjában meg fogunk ismerkedni:

A különemű anyagokból álló testek megkülönböztetése az egyneműektől általában könnyű feladat. Az egyes különemű részeknek ugyanis rendszeren más a színük, fénytörésük stb. úgy hogy legtöbbször csak rá kell nézni a testre, hogy a két vagy többféle anyagot megállapíthassuk. (Ilyen például a fanyelű kés.) Máskor azonban a különemű részek kisebbek, semminthogy szabad szemmel láthatók lennének, de kézi nagyítóval esetleg már megkülönböztethetők. Ezeket *keverékeknek* nevezzük. Ilyen például a puskapor, melyben a kén- és a szénrészecskék csak nagyítóval ismerhetők fel. Vannak végül olyan különemű testek, melyek nemcsak szabad szemnek, de a gyenge nagyítóval felszerelt szemnek is egyneműeknek mutatkoznak (például a tej), de több tulajdonságuk például az egyes részek elkülönítésének lehetősége (a tejnél például a köpülés), s legfőképpen az átlátszatlanság (az egyes részek különböző fénytörése és visszaverése miatt), a keverék megállapítása mellett szólnak: s íme mikroszkóppal (erősebb nagyítóval) tényleg megláthatjuk a különemű részeket: igen kicsi zircseppnek úszkálnak egy színtelen folyadékban. Az ily természetű keverékeket általában diszperz-rendszereknek nevezik. Ilyenek például a tej, a habok, a zavaros folyó- vagy állóvíz stb.

Ha a folyadékban szétszórt részek még kisebbek lesznek s már a mikroszkóppal sem láthatók, úgy már a zavarosság sem jelzi, hogy különemű részekből álló anyaggal van dolgunk, mert a részecskék már oly kicsinyek, hogy a fénysugarakat alig zavarják

(a fény hullámhosszánál jóval kisebbek is lehetnek). Ezek az anyagok teljesen az oldatokhoz hasonlítanak, ép oly egyneműeknek látszanak, mint azok, legfeljebb kicsit zavarosak, színesek vagy opálizálók. (Enyv-oldat, keményítő-oldat, rubinüveg stb.) Egyes jelenségekből azonban azt következtették, hogy itt is különmemű, de igen kicsiny, még mikroszkóppal sem látható részekkel van dolgunk. S íme ez esetben az elmélet igazolást nyert: az ultramikroszkóp segítségével, mellyel még $1/100000$ milliméternél kisebb részecskét is meg lehet látni, bebizonyosodott, hogy itt tényleg igen apró részecskék vannak egy közegben szétszórva. (A közönséges mikroszkóppal csak körülbelül $1/10000$ milliméterig láthatunk.)

A kémiának az az ága, mely az ilyen erősen szétszótt anyagokkal *kolloidokkal* foglalkozik (kolloidkémia), csak legújabban indult fejlődésnek. Mindezideig azonban a kémia az egynemű anyagokkal foglalkozott legbehatóbban. Az egyneműek területére az *oldatokkal* jutunk, melyek az előbb tárgyalt keverék-esetek legutolsójához, a kolloid-oldatokhoz bizonyos mértékben a leghasonlóbbak. Oldat keletkezik, ha pl. cukrot és vizet, vagy némely sót és vizet összekeverünk. Az oldatok külső megjelenésükben már teljesen egyneműeknek mutatkoznak, átlátszók, sem különmemű részekre nem oszthatók, s mikroszkóppal, de még ultramikroszkóppal sem lehet bennük különböző részeket megkülönböztetni. Mégis egyes jelenségekből, valamint a keverékek – diszperzrendszerek – kolloid oldat – oldat közötti folytonos átmenetből azt kell következtetnünk, hogy itt is igen apró, a folyadékban szétszórt részekre kell gondolnunk, melyek azonban semmiféle nagyító-műszerrel nem láthatók többé. Miután pedig bizonyos megfontolásokból arra a következményre jutottunk, hogy az anyag csak határoltan osztható mechanikus utón s hogy a már tovább nem osztható részek, a *molekulák* mérete (kinetikai gázelmélet) tízezred milliméterek körül van, (ami a szemmel való megfigyelés határát csak 10-szeresen múlja felül), feltehető, hogy az oldatban szétszórt részecskék, a molekulák (vagy esetleg ionok).

Világossá válik ez, ha az oldat néhány sajátosságát figyelembe vesszük. Az oldat tulajdonságai ugyanis folytonos függvényei az oldat összetételének. Minél több a cukor valamely oldatban, annál édesebb az oldat. Ha ez így van, úgy az oldatnak komponensekből összetételhetőnek kell lennie, például egy hígabb és egy töményebb cukoroldattal bármely közbülső töménységű cukoroldat előállítható. Végeredményben bármiféle cukoroldatot elő tudok állítani cukorból és vízből; ezek a határanyagok már nem tehetők össze komponensekből: ezek tehát homogének és mégsem oldatok. Ezeknek molekulái tehát csak egyneműek lehetnek. Ezek az úgynevezett *tiszta anyagok*. A tiszta anyagok szétszórt molekuláinak keveréke az oldat. Ha több molekula együtt marad az „oldószerben”, úgy a kolloidoldathoz jutunk, általában a diszperzképződményekhez. Az átmenet tehát teljes. Ugyanez áll némely összefüggő tulajdonságra (ozmózisnyomás, tenzió stb.).

Tudjuk azt is, hogy a gázok a föld nehézkedése folytán lent sűrűbbek, mint fent. Minél nagyobb az egyes molekulák (általában a szétszórt Önálló részecskék) súlya, annál nagyobb ez a differencia. Ez okozza azt, pl. hogy a levegő felsőbb rétegeiben nagyobb a könnyű molekulájú hidrogén százaléka, mint lent, ahol csak nyomokban van hidrogén, de nagy mennyiségben oxigén és nitrogén. Ugyanez áll az oldatokra nézve is.¹ Az oldatok alsó részükben sűrűbbek, mint a felsőkben. S ha a szétszórt molekulák súlya nagy (fehérjék), akkor ez a koncentrációkülönbség is nagy. Fel-tűnő lesz a diszperzképződményeknél (itt is van tehát átmenet!), különösen a tejknél, mert itt a diszperz részek, a molekula-komplexumok súlya már tetemes az egyedülálló molekulákéhoz képest (Perrin).

De hagyjuk el a keverékanyagok területét, melyekhez, mint látjuk, bizonyos joggal az oldatokat is lehetne sorozni s térjünk rá az oldatokat és keverékeket alkotó *tiszta anyagokra*, melyek már tényleg homogének, mert molekuláik is egyneműek.

De vannak ezek között is olyanok, melyekből különböző tulajdonságú anyagokat állíthatunk elő. Különösen oldószerekben oldva őket, már csaknem önmaguktól is különböző (molekula-természetű) részekre esnek szét (ionok), melyek elektromosáram hatására elkülöníthetők. Viszont két vagy több tiszta anyagból előállíthatunk új tiszta anyagokat, melyek molekulái egyformák s így azok nem oldatok. Ha tehát az egynemű molekulájú anyagok így többféle anyagból állíthatók elő, például a víz hidrogénből és oxigénből, úgy szükséges, hogy ez a különbség már a molekulán belül mutatkozzék. A molekulák tényleg két vagy több összetartozó, részben különböző *atomokból* állanak, melyek többnyire molekulákká egyesülve fordulnak elő s melyek elkülönítése csak úgynevezett kémiai, tehát nem mechanikus utón lehetséges.

Oly tiszta anyagok, melyekből különböző tiszta anyagokat állíthatunk elő, vagy a melyet több különböző tiszta anyagból tehetünk össze: a *vegyületek*, (például a víz,) azok pedig, melyeket már sehogyan sem tudunk felbontani, illetőleg összerakni, ezek az *elemek* (hidrogén, oxigén, kén, vas, arany, szén stb.). A mondottakból következik továbbá, hogy midőn tiszta anyagok, például elemek, új tiszta anyaggá (vegyületté), tehát egynemű molekulájú testté egyesülnek, nem tarthatják meg többé eredeti tulajdonságaikat, hanem azokat többé-kevésbé el kell veszteniök. Mert hiszen az újdonsült testnek, a vegyületnek molekulái, tehát legkisebb önálló fizikai individumai, mások mint az alkotó testekéi voltak. S csak az atomok azok, melyek változatlanokul maradhatnak, de a melyek kifelé egyedül nem hatnak. Az egyesülésnek ezt a módját *a vegyülést*, meg kell különböztetni a molekulák és nagyobb komplexumaik keverés által kapott *keverékeitől* Mindenki belátja, hogy a víz, a hidrogén és oxigén vegyülete, egészen másmilyen

¹ Az oldatoknál az oldott anyag kis koncentráció esetén a gázokhoz hasonló viselkedésű. A gázok anyagok oldatai a légüres térben.

anyag, mint az őket alkotó elemek. Viszont a víz és homok keverékében senki sem lát egy új tiszta anyagot. A vegyületeket jellemzi továbbá az is, (ami a keverékeknél szintén hiányzik), hogy alkotórészeik csak *állandó súlyviszonyban* alkotják az illető vegyületet, ami csak úgy lehetséges, ha az illető elemek egyes atomjai egyforma súlyúak. Így pl. ha tudjuk azt, hogy a vízmolekulát 2 atom hidrogén és 1 atom oxigén alkotja (H_2O) és ha a H atom súlya 1 súlyrész, az O-é 16 súlyrész, akkor pl. 2g H és 16g O fog hiány nélkül vizet alkotni és mindenkor csakis ebben a viszonyban.

Ha tehát az elemi atomok súlya egyforma, úgy ezek súlyát minden egyes elemre nézve megadhatjuk például g-okban; ma ezt tényleg meg is tesszük.

Bizonyos megfontolásokból következik, hogy például az O, H és igen sok gázalakú elem molekulája 2 atomból áll: H_2 , O_2 stb. Ha például 12 gramm szén elég CO -vá (szénmonoxiddá), akkor ehhez 16 gramm, azaz körülbelül 11.2 liter O szükséges, (mely mellett a 12 gramm szén térfogata elenyészően kicsi), vegyülés után a keletkezett CO térfogata 22.4 liter, azaz 2-szerese annak a térfogatnak, mint az előbbi O térfogata volt.¹ S ha más megfontolásokból állíthatjuk azt, hogy egyenlő gáztérfogatokban a molekulák száma bármely gázra nézve ugyanaz, (*Arogadro*) akkor tudjuk azt, hogy az így keletkezett CO molekulák száma kétszer akkora, mint az oxigén molekulák száma eredetileg volt. Mivel minden CO molekulában van azonban O is, kell tehát, hogy minden oxigén molekula két atomból álljon, mert csak így szakadhat két részre, csakis így növekedhetik a térfogat kétszeresre.

Ha most már tudjuk azt is, hogy pl. 11. oxigénben hány molekula van ($32 \cdot 10^{23}$, azaz 32 ezer trillió és ennyi van minden gáznál) úgy az atomok számát is ismerjük (2-szeres) s ha ismerjük 1 l. O. súlyát, úgy tudjuk azt is, hogy 1 atom O grammokban mennyit nyom. ($23 \cdot 10^{22} = 0.00000000000000000000023$ g.) Miután e szám kevésbé pontosan ismert, mint az egyes atomok súlyának egymásközötti viszonya, azért inkább ezt a viszonyt adjuk meg olyképpen, hogy a legkönnyebb atomot (H) 1-nek vesszük és a többi ehhez viszonyítjuk (ma inkább $O = 16$ -ot vesznek s így H kissé eltér az egységtől, $H = 1.008$) s ezeket a számokat foglalják az atomsúly táblázatokba. Ezek feltüntetése fontos, mert ezek alapján ismervén a megfelelő vegyfolyamatokat előre kiszámíthatjuk, hogy az illető folyamatba a résztvevő anyagokból mennyi szükséges.

Hogy az atomok és molekulák létét egészen más területekről vett tapasztalatok mennyire igazolják, ezt a következő cikkben tesszük szóvá.

Szegő Henrik.

¹ A térfogatok mindig 760 mm nyomásnak és $0^\circ C$ hőmérsékletnek felelnek meg.

A tudomány haladásából.

A szervátültetés.

A múlt század második felében a baktériumok megismerése a sebészeti gondolkodásnak teljes átalakulását eredményezte. Rájöttek, hogy a sebfertőzést, a genyedést, élő fertőző csirák okozzák, s ha a kezünket, az eszközeinket, s az operációs területet mentesítjük azoktól, akkor elkerülhetjük a seb utólagos elgenyvedését, ami addig lehetlenné tett nagyobb operatív beavatkozást. A sebészeti technikának hallatlan föllendülése követte ezt a megismerést. Veszély nélkül, bátran behatolhattak a legnehezebben hozzáférhető helyekre s a legkényesebb s legérzékenyebb szerveket is bevonták az operációk körébe.

A sebészi beavatkozások legnagyobb része olyan természetű, hogy valami beteg részt eltávolítanak. Pl. valakinek gyomorrákja van. Ha kellő időben jön, a rákos gyomorreszletet kiirtják. Új, kifogástalan gyomrot azonban nem kap helyette. Ha valaki úgy töri el a lábát, hogy abból nem lehet használható lábát csinálni, akkor azt amputálják, de másik működő láb nem jön a helyébe. A régebbi sebészetben dominált az a gondolat, hogy a beteg részt gyökeresen el kell távolítani. Az, hogy a beteg szervet azután egészséges, jól működő új szervvel pótolják, valamikor még gondolatnak is túl merész volt. Egyesek azért tettek egy-egy próbát s bizonyos eredmények és megismerések jártak is ennek nyomán.

Az eredményes próbálkozásoknak egy érdekes csoportját képezik az *implantációk*. A hiányzó részeket nem megfelelő szövetrel pótoljuk, hanem élettelen, nem organikus anyaggal. Hiányzó inakat selymfonalakkal, csontdarabokat fém, celluloid, vagy elefántcsontdarabokkal pótolnak. Az implantációknak ez említett esetekben ma is meg van a jogosultságuk. Magasabb fejlettségű, az anyagcserében élénkebben résztvevő szervek pótlása a *transzplantáció* (szervátültetés) feladata, értve transzplantáció alatt egy élő, működésre képes szervnek egy más helyre való átültetését.

Hogy a transzplantálás sikeres legyen, annak egyik fő feltétele az, hogy a transzplantálandó szövet még *életképes* legyen. Az egyén halála nem azt jelenti, hogy abban a testben a halál beálltával egyszerre megszűnt minden életfolyamat, hanem csak azt, hogy a legérzékenyebb szervek, az idegrendszer s az érrendszer s az ezektől közvetlenül függők, beszüntették a működést. Kevésbé érzékeny szövetek, melyek az anyagcsere durva megváltozását is jobban tűrik, az egyén halála után még napokig élnek, a szó szoros értelmében *élnek*, aminek egyik frappáns bizonyítéka, hogyha a halál után egy nappal megvizsgáljuk a csont-hártyát, ott még sejtszaporulatot, szövetújképzést tudunk akkor is kimutatni. Nagyon gyorsan hal meg az idegrendszer. Ezzel együtt beszünteti működését a szív és tüdő is. A szívet ugyan alkalmas eszközökkel sokáig életben lehet tartani. Bizonyos összetételű és koncentrációjú sóoldatban a szív hosszú ideig mutat ugyanolyan ritmikus összehúzódásokat, mint a normális szív működés folyamán. Tehát „túlélő” szervekre van szükség a transzplantációnál. Az ideális állapot persze az, hogyha közvetlenül a műtét előtt, az élő állatból vesszük ki a szervet.

Megállapították, hogy egy szerv átültetése egyik állatból a másikba annál nehezebb, minél *differenciáltabb* az s minél jelentősebb részt vesz az anyagcserében s a fő vitális funkciókban. A legdifferenciáltabb szervek a legérzékenyebbek minden külső behatással szemben, ezek

vesztik el leghamarabb a funkcióképességüket. Ez a tény szabja meg a transplantáció lehetőségének *mai* határait. Hogy később milyen lesz, azt nem tudhatjuk. A perspektíva határtalanba nyúlónak látszik. Vese-transplantáció pl. állatokon máris sikerült Carrelnek. Vesebeteg embereken tett egy-két eddigi kísérlet eredménytelen volt, csakhamar elhalt a transplantált vese. Carrel úgy csinálta a műtétet, hogy kivette egy állatnak a két veséjét s azután az egyiket visszahelyezte, összevarrta az egyes veseerek és a kivezetőcső csonkjait s így egy működő, vizeletet elválasztó vesét kapott. Sikerült egyik kutyáról a másikra egy végtagot transplantálni. Először a csontokat, a csonthártyák s az izmokat varrta össze, majd az ereket, idegeket s a bőrt egyesítette. Sikerült továbbá lépnek, ováriumnak, pajzsmirigynek, bélrészletnek, szívnek tüdővel együtt és anélkül való transplantációja.

Azt az átültetési módot, amikor valamilyen szövetet vagy szervet, ugyanabba az állatba – akár az eredeti helyére, akár máshová – helyeznek vissza, *auto-transplantációnak* nevezzük. Ugyanezen állatfaj egyik individuumáról a másikra való átültetése a *homio-transplantáció*, *Hetero-transplantációról* akkor szólunk, ha két egymástól távolálló állatfaj egyéneit használjuk. Ez az utóbbi módszer az, ami kivétel nélkül rosszul sikerül. A legjobb eredményt az autotransplantáció adja s körülbelül középhelyet foglal el a homio-transplantáció. A gyakorlati sebészetben ma a legnagyobb jelentősége az auto-transplantációnak van. Néhány példát akarunk csak felhozni. Nagy bőrhíányt egyszerűen úgy pótolnak, hogy a comb bőrének legfelső rétegét finom, vékony, összefüggő darabban leválasztják β azzal befödik a hiányt. Kiterjedt hasfaldefektusnál, ahol vastagabb ellentálló réteget kell teremteni, a lábszáron kiproparálnak izmot, inat, bőr, az egészet felviszik, odavarrják, rendesen szép gyógyulással.

Hogy az ilyen transplantált szövet életben maradjon begyógyuljon, ahhoz szükséges, hogy az anyagcseréje tartósan ne zavartassék meg. Szükséges, hogy új vérereket kapjon, amelyek ellássák a táplálékot és oxigént hozó vérrrel. Ez meg is történik. A sebfelületen való tapadáson keresztül meglehetősen gyorsan számos új ér nő be az új szövetbe. Izomnál bőrrrel ez könnyen megy. Differenciáltabb szerveknél azonban, ahol egy-két nagyobb ér megy be és jön ki, melyek csak belül oszlanak kis ágakra, transplantáció esetén a vérellátás már nehezebb. Egyszerűség kedvéért beszéljünk egy szervről, mondjuk a veséről. Ennél szükséges, hogy a szervben maradó vesearteriacsonk össze legyen kötve a másik szervezet vesearteriacsonkjával. A két ér össze kell varrni. Az ilyen kisebb ereknek az összevarrása nem tartozik a könnyű dolgok közé. Néhány évvel ezelőtt Carrel publikált egy érvarratmetódust, amelynek tökéletesítésével most már 1 mm. átmérőjű ereknek az összevarrása is sikerüli. Ez a módszer a transplantáció gyakorlati sebészetében jelenleg még nem játszik valami nagy szerepet. Hogy fog, az bizonyos. Annál nagyobb a jelentősége a kísérleti biológiában. Egészen új területek nyílnak meg a kutatás számára. Meg lehet vizsgálni olyan mirigyeknek, szerveknek a működését, anyagcseréjét, amihez eddig más utón nem tudtunk hozzáférni.

Mindenesetre bizonyos, hogy a transplantáció kérdése egyik legérdekesebb fejezete lesz annak a grandiózus előrehaladásnak, amit az orvosi tudományok a jelenkorban tesznek.

p. g.

SZEMLE.

Külföldi szemle.

(*A belga politikai tömegsztrájk. — Az Egyesült Államok vámtarifájának revíziója. A Krupp-botrány.*)

Mi itt Magyarországon lélekzetelfojtva vártuk a híreket Belgium munkásságának az általános és egyenlő választójogért vívott hatalmas küzdelméről. Hisz mink is sokban hasonló helyzetben vagyunk, mint a belga nép, de Magyarország munkásmozgalma még nem annyira fejlett, a szervezett munkásság számánál fogva még nem játszik oly jelentős szerepet az ország ipari, főképp azonban mezőgazdasági életében, hogy az általános választójognak az uralkodó klikktől hasonló békés erőpróbával való kieroszakolását remélünk lehetne. A békés tömegsztrájknak különben a lehetőségei is hiányzanak minálunk, ahol rendőrség, katonaság, szolgabíró zavarja meg és fullasztja gyakran vérbe a munkásmozgalom legimpozánsabb megnyilatkozásait is.

A belga sztrájk előkészületeit a *Szabadgondolat* olvasói jól ismerik. Többször irtunk róluk. A belga munkásság taktikai okokból halogatta a sztrájk kitörésének napját. Volt idő, mikor úgy látszott, hogy el lehet kerülni a sztrájkot. A klerikális miniszterelnök bizonyos Ígéreteket tett, amelyeket később letagadott. Az április 14-én kitört és tíz napig tartott sztrájk mindenképpen sikerrel járt. Belgium törvényhozását kényszerítette arra, hogy a községi és tartományi választójog reformálására kiküldött bizottság az országgyűlési választójog reformját is vegye fel munkaprogrammjába. A belga munkásság a tíz napos sztrájk alatt a szervezettség és a szolidaritás nagyszerű erejének csodálatos példáját szolgáltatta. Mintegy félmillió munkás sztrájkolt és Belgium gazdasági élete meg volt bénítva ez idő alatt. A kikötők, a szénbányák, a vashámorok, és gépgyárak, az üvegyárak stb. stb. munkások nélkül állottak. A sztrájk okozta kárt napi 14, összesen 140 millió frankra becsülik. Mindenképpen bizonyos, hogy Európa munkássága számára sok tanulságot rejt magában a belga proletariátus példája. A német munkásmozgalom már azt a hitet kezdte megérlelni bennünk, hogy bizonyos nagy jelentőségű követeléseket a békés munkásmozgalom útján nem lehet elérni és ezt a hitünket a francia, olasz és legújabbban az angol munkásmozgalom fejlődése is megerősítette. Úgy tetszik nekünk, hogy a belga tanulság után e hitünket revideálnunk kell. Az aprólékos munka, a jól előkészített és kitűnően megszervezett, élelmiszterrel és pénzzel felszerelt akció, úgy látszik, sokkal többet ér a bármily lendülettel, de szervezettség nélkül, éhesen és rongyosán megvívott harcoknál. Az élet nem engedi meg nekünk, hogy változatos jelenségeit durván egyoldalú megállapítások skatulyába szorítsuk.

*

Míg Roosevelttel trösztellenes akciója hangos és sokszor izléstelen szavalásból állott, a demokrata-párti új elnök, Wilson, úgy látszik, komolyan meg akarja szüntetni a trösztöknek korlátlan uralmát. Átlátta, hogy e nagyszerű gazdasági szervezetekkel való harcban a politikai eszközök és a bírósági ítéletek nem sokat érnek; gazdasági eszközökkel kell küzdeni ellenük. A trösztök jól értettek ahhoz, hogyan kell a belföldi konkurrenciát tönkretenni, a külföldi konkurrenciával szemben pedig eddig megvédelmezte őket az Uniónak igen nagy százalékos vámokat tartalmazó védővámrendszere, amelynek segítségével halmozták fel a fogyasztó közönség pénzéből a trösztmágnások a sok-sok milliárdot. Wilson vámtarifa-tervezetének megokolása hangsúlyozza, hogy a vámtarifával való visszaélés a legdurvább eszköz mérhetetlen vagyonok gyűjtésére. Az Egyesült Államok sűrűn lakott ország, amely egész lakossága számára elegendő élelmiszert termel. De a termelő és a fogyasztó viszonyát komplikálták a

trösztök, melyek az utóbbit arra kényszerítették, hogy hihetetlenül magas árakat fizessen a bőségen levő élelmiszerekért. Wilson jelentékenyen akarja mérsékelni a búza, takarmány, kukorica, szarvasmarha, juh, sertés, széna, főzeléknemű, liszt, hús, burgonya és vaj vámját. És ezek a cikkek a tervezet szerint Kanadából vámmentesen jöhetnek be. Ezenkívül minthogy az Egyesült Államoknak nincs elegendő juhanyaga s így nyersgyapjúja sem, a nyersgyapjú természetellenes magas vámját Wilson teljesen törölni kívánja. A gyapjuárúk és pamutárúk vámját szintén le akarja szállítani. A tömegfogyasztási cikkek vámját leszállítja a Wilson vámtarifa-tervezete, míg a luxus-cikkeket magasabb vámmal sújtja. A nyerscukor vámját 25%-kal szállítja le, de a cukorbehozatalt három év múlva teljesen vámmentesnek tervezi. A finomított cukorárúk vámját is mérsékeli. Ez utóbbi rendelkezések Kubának a részére biztosított kivételes vám révén való kedvezményes helyzetét megszüntetik és Európa cukoriparát az Egyesült Államokban is versenyképessé teszik.

Bizonyos, hogy a tervezett vámleszállítás életbeléptetése nagyon megcsappantaná a trösztök üzleti hasznát, az is bizonyos, hogy Wilson tervének megvalósítása sok-sok akadályba s nehézségbe fog ütközni. Az egyes vámtételekről az amerikai alkotmány szerint oly sok fórum és bizottság mond véleményt és a döntésben annyi kívánság és érdekelttség érvényesülhet, hogy elkeseredett, hosszas küzdelemre van kilátás. Ismeretes a trösztök nagy befolyása az amerikai közvéleményre. A képviselők megvesztegetésének, a tőzsde-operációknak, a munkáskizárásoknak hatalmas fegyverei állanak rendelkezésükre. Kérdés, hogy az oligarchia erőivel sikerrel tud-e szembe szállani a demokratikus hajlandóságú elnök és pártja. Annyi minden esetre bizonyosnak látszik, hogy az amerikai védővámrendezer túlságosan magas vámtételeit le fogják szállítani és nagyon valószínű, hogy a védővám szülőföldjének új vámpolitikája hatással lesz az európai országok vámpolitikájára is és így közvetve gyengíteni fogja a magyar élelmiszervámos agrárvámpolitika hadállását is.

*

Amit rég tudtunk, hogy a háborús uszításban elsősorban a hadseregszállítók részeseek, mert nekik a háborúra való készülődés busás hasznot jelent, egy a németországi botrányos eset frappánsan bizonyította most be. A német hadsereg ágyú- és fegyverszállítója, a sok milliós Krupp-cég, mely a német császár részvételével nemrég ünnepelte fennállásának százéves jubileumát, a szónoklatokkal, kitüntetésekkel feldíszített hazafias Krupp-cég francia lapokat pénzelt csak azért a csekélységért, hogy Németország ellen háborúra izgassák a francia népet. E monumentális aljasság mellett szinte szóra sem érdemes az az egész közönséges kis panama, hogy ugyanez a cég német tisztektől katonai titkokat vásárolt és betekintett a konkurens pályázók ajánlataiba. A világ összes hadseregszállítóiról tudvalevő, hogy hazájuk legveszedelmesebb ellenségeinek is szívesen szállítanak fegyvereket és még olcsóbb áron is, mint hazájuk hadseregének. Ez természetes is, mert odahaza monopolhelyzetük van, míg külföldön konkurrenssekkel kell megküzdeniök. Ismeretes, hogy az öreg Krupp 1868-ban felajánlotta ágyúit III. Napóleonnak, a németekkel akkor ellenséges viszonyban álló francia nemzet császárnak és hogy Kínának a cég a német fiuk leöldöklésére olcsóbban szállította a fegyvereket, mint Németországnak. És e legutolsó, legerkölcstelenebb emberek érdemei a hazafias érdekek és őket halmozzák el a legcsillogóbb hazafias dekórumokkal. A hasonló botrányok azonban éles világot vetnek arra a sok-sok rettenetes hazugságra, amit a hazafiasság fogalma tartalmaz, *(sz-ur.)*

Az állellenzéki sajtó.

Múlt számunk e című közleményére válaszul Bíró Lajos a következő levelet írta lapunk egyik szerkesztőjének:

Kedves barátom! Kérlek, légy olyan kegyes a *Szabadgondolat*-ban kiadni az itt következő sorokat:

Mikor a *Szabadgondolat* legutóbbi száma kikerült a nyomdából, én már nem voltam a Pesti Tükör főszerkesztője. Így teljes hitelességre tarthat számot az a kijelentésem, hogy nem voltam és nem vagyok állellenzéki; Lukács Lászlót egyenesen a maga gyűlöletes és rút személyében utálom és *nekem* minden eszköz jó, amely a munkapárti rémuralmat segít elvinni az ország nyakáról.

Ezzel az én ügyem talán rendben volna és ráterhetnék talán annak a bizonyítására, hogy sok tízezer példányban megjelenő lapok nem csinálhatók úgy, mintha a Reformklub számára készülének, hogy nincs igazuk azoknak, akik olyan bölcssek, hogy már a füvel is nőni hallják – egyszóval, hogy – mondjuk – Az Est nem állellenzéki lap. De ezt nem teszem. Ehelyett teljes szeretettel be fogom bizonyítani, hogy a *Szabadgondolat* állellenzéki lap. A bizonyítás a következő:

1. A *Szabadgondolat* – éppen az ellenzéki sajtóról szóló cikk után – azt írja, hogy az ellenzék vezetéi feladták az ellenzék nagy elvi harcát.

2. Aki az ellenzékét támadja, az a kormányt segíti,

3. a *Szabadgondolat* az ellenzékét támadja – tehát:

4. a *Szabadgondolat* állellenzéki lap.

Helyes?

De azért maradok tisztelettel és bizalommal híved

Dunakisvarsány, április 25.

Bíró Lajos.

*

Örömmel közöljük Bíró Lajos nyilatkozatát, megjegyezvén, hogy amikor a szóban forgó cikk megíródott, Bíró Lajos neve még szerepelt a *Pesti Tükör*-ön, de mire megjelent a Bíró Lajos és a Pesti Tükör közti kapcsolatra vonatkozó megjegyzései inaktuálisá váltak. Talán fölösleges még azt is megjegyeznünk, hogy a közlemény semmiképpen sem irányult Bíró Lajos ellen, hisz az ő nemes egyénisége iránt való nagyrabecsülés minden sorából kiérzett.

A Lukács-féle panama-pör

egy pusztulásnak indult szervezet bomlásterméke. Ez a klinikai kórkép a háttérben levő döbbenetes perspektívával többet magyaráz, szemléltetőbben oktat minden elméletnél, minden tudományos okfejtésnél. Rekonstruálható belőle Magyarország legújabb története, szomorú tanulságával együtt: hogy mi vagyunk a másik beteg ember Európának csaknem keletén. Egy halódó korszak minden kórtünete. A saját erkölcstelenségének mocsarába fulladó klikk-uralom belső ellentmondásai tipikus történelmi tünetekké konvertálódnak. A korrupció fenhéjázása, a kitörő elkeseredés gúnyos lekicsinylése és a rendőrruralom: az államszervezet dezorganizációjának jellemzői. S ezeket a jelenségeket koszorúzza meg az a bizonyos törvényszéki határozat, amely a Déry-ügyben kizárta a bizonyítást és megpecsételte az állami pénzek eltulajdonításának büntetlenségét. Az erkölcsi züllés, mint a társadalmi berendezések visszaverődése tökéletes lett. S ebben a sötétségben érkezett meg a felsőbbíróság határozata, amely érezvén a rendszer szégyenletességét, erőteljes hangon szembeszáll vele és megengedi a teljes bizonyítást. Ezt az esetet is beilleszthetjük a kórkép kereteibe, mint szimbólumot. Az élni vágyó szervezet, amelyei mérges anyaggal fertőztek meg, ellentálló anyagból, antiloxint, fejleszt ki magában és igyekszik a halódó sejteket új életre kelteni. Szemben a súlyedéssel más irányú konvulziók is dübörögnek a magyar földön, erők és igyekvések, amelyek a végső pusztulás folyamatát meg akarják akasztani és új életet akarnak önteni a pusztuló államszervezetbe. A táblai döntés e tisztító munkának egyik jelensége.

A magyar köztársasági párt

agitációjáról, mint már e helyütt más alkalommal megírtuk, nem tartunk sokat. Az egész mozgalom abból a kezdetleges és megokolatlan feltevésből indul ki, hogy országos nyomorúságainknak és elmaradottságunknak a király, vagy a királyi szó meg nem tartása az oka. Pedig, például a választójog ügye sem fordul meg a király jó- vagy rosszakarátán. Lennének csak ebben az országban elegen azok, akik a választójogot igazán akarják és érte cselekedni és küzdeni is készek, a választójog minden dinasztikus ellentállás ellenére is megvalósulna. Azonkívül a magyar köztársasági mozgalmat már kezdettől fogva alkalmasnak tartottuk arra, hogy az emberek figyelmét az ország igazi, nagy, életbetevágó problémáiról elterelje, azt tanítván, hogy csak az államformát kell megváltoztatni és azután szinig tejfel lesz e szép hazában minden. De amit a magyar köztársasági párt kevésszámú hívével a magyar szolgabíró-uralom korlátoltsága elkövet, hogy gyűléseiket nem engedi megtartani, hogy vezető embereiket zaklatja, lecsukátja és hogy bennük országfelforgató népséget lát, az egészen ázsiai eljárás. S ennek a hajszának a láthatatlan irányítója természetesen ismét a kormány. Kétségtelen, hogy a köztársasági mozgalomnak Magyarországon az adott lendületet, hogy az oligarchikus kormány a maga nemzetrontó programját előbb az uralkodóra, majd pedig az ettől kikoldult fegyveres erőszakkal az egész országra ráerőszakolta. Az oligarchia előbb felgyújtotta az országot s most tüzet kiabál és az oltás munka' jával akar magának a dinasztianál új érdemeket szerezni. A dinasztiatól csak logikus, hogy a kormánynyal magával eteti meg a maga főztjét; bár okosabb lett volna, ha ezekkel a fejleményekkel szemben kellő időben a prevenció eszközeit alkalmazta volna, megadva a népek, ami őt megilleti. A kormánytól azonban a leggyávább szolgálalkúság, hogy akkor, amikor az egész ország elfordult tőle, amikor az ellenzék támadásaival nem bír, akkor éppen a leggyengébb frakcióra veti magát és azon próbálja ki erejét. És kétszínű játék, mert a kormány tulajdonképpen nem a dinasztiat félti a detronizálástól, hanem az oligarchia uralmát félti attól a radikális programtól, amelyet a köztársasági párt magaévvá tett és amelynek hirdetésében éppen a köztársasági pártot korlátozza a legkevesebb melléktekintet. Az eszmék diadala azonban feltartóztathatatlan. Amiért Martinovicsék 1795-ben vértanúi halált szenvedtek, az 1848-ban, Haubsburg-uralom alatt vér nélkül megvalósult. Az oligarchia most ismét a Martinovicsék hóhérainak eszközeivel igyekszik magát a halalom birtokában megerősíteni. Mit törődik ő a politikai morálnak olyan kicsinyes szempontjaival, hogy a politikai pártokat meggyőződésük miatt törvényen kívül helyezni nem szabad, hogy azoknak a pártoknak, amelyeknek képviselői a művelt nyugat legmonarchikusabb államaiban nyílt programmal vesznek részt a törvényhozás működésében, itt Magyarországon is igényük van a szabad véleménynyilvánításra, mert – bocsánatot kérünk – nem a képviselőkön kezdődik az ember, s a szabad polgárnak sem lehet torkára forrasztani a szót azért, hogy nem nevezheti magát egy mandátum boldog tulajdonosának! Ilyen fajta megfontolások a kormányt nem izgatják. A Német Jánosok módszere annakidején bevált: 1795-től 1848-ig több mint 50 esztendő telt el, ennyivelők is beénk. Mert ugyan ki dolgozik ma a politikában az örökkévalóság számára?

Milyen mélység az üres madárfészek?

Prohászka Ottokár a fenti rosszul és magyartalanul hangzó címen előadást tartott a Petőfi-társaságban. Az újságok természetesen és az úgynevezett liberális és radikális lapok első sorban – mint mindig, ha a kitűnő székesfehérvári püspökről van szó – úsztak az elragadtatásban. Már megszokták a „modern” évesenszóló főpap dicséretét.

Nem veszik észre, hogy a Prohászkaéhoz hasonló, „modern”-nek nevezett papok a haladásra nézve a legveszedelmesebbek. A tudományt a vallással összeegyeztetni akaró törekvésükben, taktikázásaikkal, üres és értelmetlen, de tetszetős metafizikai szemfényvesztéseikkel az ingadozókat, a dogmáktól iktatókat, a balfelé hajlókat egy nagyszerű gesztussal visszatartják az egyedül üdvözítő egyház karjaiban. Hisz ha Prohászkanak ezt a legutolsó előadását is közelebbről megnézzük, tartalom és érték alig marad belőle.

Ilyeneket mond többek között: „Az emberi lelkek, sőt a nemzetek s kultúrák is mind csak fiókmadarak; azoknak is fészük van, csodálatosan összerakott, millió értelmi, érzelmi, művészeti, gazdasági politikai szálból összerakott fészük. Fészke van a léleknek a hitben, az éssznek a világnézetben s a tudományos rendszerekben; fészket rak művészi érzékünk a divatos ízlésben; fészket a gazdasági fejlődés a társadalmi alakulásokban s azért raknak mindezek fészket, mert szükségünk van rá.” Azután: „Az élet elsősorban, mint érzés vetődik fel öntudatunkban. Ami a vér az organizmusban, az az érzés az életben. Ahogy a vér belelocscsan az agyba, a szembe, a tüdőbe s lábakra s mindenütt táplál és elevenít s frissít s erőt ad a sajátos élet-funkciókra: úgy villan bele az érzés a psziché minden funkciójába, gondolkodásba, észrebevésbe, akaratba, művészi teremtésbe s alakításba. De míg a madáréletben az érzés kigyuladó s elhamvadó ritmusa szűk keretben jár fel-alá s fészket rak és fészket elhagy s azt mindig úgy rakja, mint száz és ezer év előtt és úgy is hagyja el, addig az emberiség életében az érzés árama a végtelenbe indul s alakításai nem ismétlések, hanem új meg új s folyton változó teremtések . . . Én úgy érzem, hogy nekünk most nincs fészünk, hanem hogy a szétszakadás, a szétrepülés stádiumában vagyunk. Nincs meg az a nagy eszményünk, amely mindnyájunk lelkén uralkodjék s minket összetartson s közös, elszánt akcióra segítsen. A testnek ereje – s ugyanazt kell mondanom a testületről is – bizonyára a tagok s szervek egységéből s harmóniájától függ, ezt pedig csak ragyogó, vonzó s közös eszmények adják s az azok hatása alatt ébredő aspirációk. A középkorban voltak ily közös nagy célok s felséges aspirációk. Hibák, bűnök, gazságok dacára a lelkeket nagy hit tájékozta, az önző, széthúzó erőket ideális célok és radikális, szellemi indítások ellensúlyozták s a bűn nyomában nem lemondó skepszis, hanem az új életet sürgető s ébresztő hit járt . . . Mi most másképp állunk. Nem mintha az emberiséget ma is nem járnák át nagy, erős vágyak s mintha nem fejtene ki nagy erőfeszítést, hanem az jellemzi korunkat, hogy előtérben áll a gazdasági érdek, a megélhetés, a jobb életmód gondolata s ennek folytán a súlypont a gazdasági munkában, az ipari s kereskedelmi szervezetekben fekszik, melyeknek lelke a nyereségvágy és elve a verseny. Azért nincs is érzékünk az élet-összefoglalás s az egységesítő metafizikai felfogás iránt...” (*Világ, ápr. 15.*)

Részben rég ismert, sokszor megcáfolt állítások, részben semmitmondó, üres frázisok. Nehéz volna megmondani, mi mindebben az értelmes, az új és az elmondásra érdemes. De ha a misztikus mélységű szóhalmazhoz hozzáképzeltük a fekete reverendás, sovány és lelkes papot, kipiruló arcával, válogatottan elegáns, egyéni gesztusaival, megkapó tótos akcentusával, megértjük, miért van oly nagy hatással a kevésbé kritikus lelkekre. És mennyire hatványozódik ez a hatás az egyetemi templom két szál gyertyával világított, tömjénillatos fülhomályában, mikor a kapura ki van írva, hogy az „előadás csak férfiaknak” szól!

Az Úttörő-Társaság

ellen indított hajsza teljes sikerrel végződött; a székesfehérvári előadás – betiltását nyomon követte az egyesületi alapszabályok jóváhagyásának megtagadása. A belügy-

minisztérium úgy találta, hogy „az egyesület megalakításában részt vett egyének nem nyújtanak kellő biztosítékot arra nézve, hogy az egyesület által fentartott szabadiskola az objektív tudományos igazságok hirdetője lenne.” Mind a két határozatot Jakabffy belügyi államtitkár szignálta, aki bizonyára éppen olyan ártatlan ebben a dologban, mint Czárán főügyész a Déry-perben tett hírhedt előterjesztésben. »Vox quidem Jakabffy, manus autem Lukács László.» Lukács László, aki az egyesülési jog méltányos kezelése tekintetében is méltó utódja igyekszik lenni Khuen-Hédervárynak. Mindenesetre örömmel üdvözljük, hogy a kormány immár, áthatva kulturális hivatásának magasztosságától, biztosítékokat keres arra, hogy a szabadiskolában csak az objektív tudományos igazságok hirdettessenek, csak kissé csudálkozunk, hogy ez éppen az Úttörő-Társaság alapszabályainak jóváhagyásánál jutott eszébe és nem olyankor, amikor valami klerikális vagy szocialistafaló szabadiskola alapításáról volt szó és hogy nem viszi keresztül következetesen ezt az elvet a különböző állami, községi és felekezeti iskoláknál is, ahol pl. még mindig a teremtés hatnapos történetét és más ehhez hasonló objektív tudományos igazságokat tanítanak a zsenge és fogékony gyermeki lelkeknek.

Az egész eset természetesen nem egyéb, mint otromba kortesfogás: Zichy János távozása után meg kellett mutatni valamivel, hogy a kormányzás szelleme semmiben sem változott, javulás nincs jelen, csak tessék ittmaradni vagy ide átsétálni, tisztelt papszakácsnék, van itt még raktáron, hála az égnek, elég butaság és rosszakarat, ha csak az kell, soha sem fogyunk ki belőle. Felvesszük mi a versenyt azzal a másik üzlettel, ahol Rakovszkyék és Molnár apáték árulják a koalíciós kegyzsereket. Odaát rősz portéka, itt a jó kiszolgálás, tessék besétálni!

Ez az a házaló-tempó, amiről ráismerünk Lukács Lászlóra. Az Úttörő-Társaság esete nyilván a katolikus klerikalizmusnak tett szolgálat, de ez egyáltalában nem gátolta őt abban, hogy a dunavécsei választásnál viszont a kálvinista felekezeti elfogultságot vigye harcba a protestáns kultuszállamtitkár érdekében. Higyjetekek rólam bármit, csak velem tartasatok! Ez a munkapárti kétfejű sas, Lukács és Tisza, az egyik a katolikus, a másik a protestáns felekezeti ség korlátoltságával, vagy annak látszatával.

Ezzel korántsem akarjuk ám azt mondani, hogy Lukács László nem buzgó katolikus. Ki merné ezt állítani róla, aki házasságáért annyi rúgást állott ki az anyaszentegyházról s mégis hű maradt ahhoz a valláshoz, amelyet az ő született urai évszázadok óta állhatatosan követnek. Ehhez nagyobb lelki erőre van szükség, mint ahhoz, hogy az ember a demokratikus választójog, vagy más hasonló rögeszmék mellett kitartson. Meg vagyunk győződve arról, hogy ha a dinasztia pl. a manichaeus szekta tanításait követné, Lukács László mint főmanichaeus éppen olyan szilárdul kitarana az egyedül üdvözítő tanítások mellett. Mert, kérem, hiába, az első a jellem! Visszatérve az Úttörő-Társaságra: néhány úr nyilatkozatokat tett közzé a napilapokban, hogy így-úgy, ők nem funkcionáriusai az egyesületnek, stb. Nincs okunk kételkedni, hogy nyilatkozataik a tényeknek megfelelnek és ennyi kétségkívül elégséges, hogy biztossítsa részükre a nyilatkozás jogát. Az egyesület vezetősége részéről mulasztás, hogy ezt a kérdést annak idején nem tisztázta az illetőkkel s most tulajdonképpen ő rajta volna a sor, hogy a nyilvánosság előtt nyilatkozzék, mi címen szerepeltette az illetőket a maga tisztikarában. Nekünk csak két megjegyzésünk van az ügynek e részére. Először is: ha az illető uraknak fontos annak megállapítása, hogy a belügyminiszteri határozat az ő személyükre célzott-e mint olyanra, amely „nem nyújt kellő biztosítékot arra nézve, hogy az egyesület által fentartott szabad iskola az objektív tudományos igazságok hirdetője lenne”, akkor nem azt kellene igazolniuk, hogy *de facto* nem volt részük az alapításban, hanem azt, hogy a belügyminisztérium a határozat

hozatalakor *tudta*, hogy ők nem járultak hozzá megválasztásukhoz. Hátha a belügyminisztérium éppen rajtuk akart egyet ütni? Miért ugranak akkor félre, hogy az ütés helyettük az egyesületet érje. Másodsor: az ő viszonyuk az egyesülethez magánügy, amelyet nekik bizonyára eszük ágában sem lett volna soha más körülmények között a nyilvánosság előtt tisztázni. Nos: a belügyminisztérium határozatával egy csapásra megszűnt ebben az ügyben minden más kérdés. Most már csak a tudományos meggyőződés hirdetésének szabadságán esett merénylet ellen kell védekezni. Olyanoknak is, akiknek eddig semmi közük sem volt az egyesülethez, segítségére kellene sietniök, nem pedig éppen azoknak cserben hagynia, akikre nézve csak véletlenség, hogy nem vettek részt az alapításában.

Skutari.

Lehet, hogy mire e sorok napvilágot látnak, katonáink már bevonultak Montenegroba. Alig, hogy kiláboltunk a háborús veszedelemből, az osztrák diplomácia bölcsessége ismét a fejünk fölé zúdította az újabb veszedelmet. A dinasztia, a magasrangu tisztek, a Balkánon téríteni akaró papok és a hadseregszállítók gonosz és cinikus háborúpártja Skutari hovatarozandóságának kérdését fújta fel most *casus belli*-vé. Bizonyos, hogy az ország népének egyrészt teljesen közömbös Skutari sorsa, másrészt a szláv nemzetiségek örömmel fogadták Skutari elfoglalásának hírért. De Skutari miatt ismét hadsereget mozgósítani és ismét kitenni az ország népét a sok bajnak és nyomornak, amivel egy háború jár, rettenetes lehetőség. Egész Albánia mindenestől nem ér annyit, amennyibe egy mozgósítás kerül; ha valami értéket akarunk majd belőle kicsikarni, nagyon sok pénzünkbe fog még kerülni. De azért a monarchia exponálja magát és népének vérét és pénzt hajlandó áldozni Skutariért, Albánia e határhelységéért, amelynek jelentősége az ország esetleges fejlődése mellett teljesen eltörpülhet és amikor mindenképpen bizonyos, hogy a független Albánia Skutari nélkül is nagyon jól ellehet. Mily sok-sok feladat vár még az agitációra, a felvilágosításra, ha Európa népei még mindig egy titkos diplomácia kényének-kedvének vannak kiszolgáltatva! Mikor fognak már a dolgozó emberek e rettenetes diplomáciai üzemeknek véget vetni, odakiáltván e legéletbevágóbb érdekeiket véresen sértő merényletek szerzőinek, hogy nekik semmiféle háború sem kell, élni, dolgozni és az életnek és a kultúrának örülni akarnak, de sem magukat megöletni, sem mások vérét venni semmi kedvük sincsen? A felvilágosításnak és az erők szervezésének nagy munkája fogja ezt csak elérhetni.

IRODALOM.

Catherina doamna noasira.

Aradi Viktor új könyve a román nemzetiségi kérdés történelmi kialakulásának egy érdekes fejezetét állítja elénk. Egy csodálatos energiájú magyar nemes asszonynak, Varga Katalinnak szerepét írja le abban az évszázados küzdelemben, amelyet a kiszarolt román parasztság vív a magyar földesurak és a magyar közigazgatás elnyomó hatalma ellen. Egy asszony, aki át tudja érezni azt a sok igazságtalanságot, azt a sok elnyomást, ami az aranytermő erdélyi érchegység román parasztjait szánalomraméltó állati sorsban tartotta és tartja ma is. A Hóra-, Closca- és Crisan-féle mozgalomtól kezdve Janku Avramig ugyanazok az okai a románság lázongásainak, amelyek megszüntetéséért Varga Katalin haláláig küzdött. Doamna noastrának, „a mi asszonyunknak nevezi őt ma is Zalatna vidékének parasztsága és kalaplevéve emlegeti a nevét.

Aradi Viktor plasztikusan von párhuzamot a múlt század harmincas éveiben létező

és a mai állapotok között. Ugyanazt a földesúri hatalmat, ugyanazt az elnyomatást találjuk most is és ugyanolyan rablógazdálkodást üznek a zalatnai és abrudbányai aranybányákban, mint annak idején. Akkor Fatia Negra, Jókai híres regényalakja, volt a vidék földesura, ma Lukács László az úr a Rudai Tizenkét Apostol hirhedt bányáiban, de a nép nyomorúságos állapotában nincs semmi változás.

Most, mikor az új görögkatolikus püspökséggel kapcsolatban napról-napra olvasunk a bhari és szatmári román „lázadók”-ról, nagyon hasznos szolgálatot tesz Aradi Viktor könyve. Megmutatja azokat az okokat, amikre a mindenkori román nemzetiségi mozgalmak visszavezethetők és megértjük e könyvből, miért várja az oláh paraszt türelmetlenül egy új Doamna Noastra eljövetelét.

A csinosan kiállított könyv a szerző kiadásában jelent meg és az Országos Reformklubban kapható.

(g.I.)

Új parlamentarizmus.

Rédei József most megjelent könyvében egy nálunk még meglehetősen inaktuális problémával, a proporcionális választójog kérdésével, foglalkozik. Míg mi még az általános választójog megvalósításáért vagyunk kénytelenek küzdeni, a nyugaton már a többségi választási rendszer megszüntetésével és az arányos, proporcionális választójog behozatalával segítettek, illetve igyekeznek segíteni a parlamentarizmus válságán, mely tulajdonképpen nem a parlamentarizmus, hanem a többségi szavazati rendszer válsága. A többségi rendszer mellett a kerületek kisebbségi pártjainak nincs képviselőjük a parlamentben, a választásokban egy párté a teljes diadal, amíg a többieké a teljes bukás és megtörténhetik, hogy a képviselők egy nagy részét egy jelentéktelen kisebbség választja. E rendszer mellett, mely a választási korrupció és a választási küzdelem elvadásának melegágya, a parlamenti váltógazdaság nem a reális erőviszonyok kifejezője, mert a választási harcok szeszélyes hullámai egyszer az egyik, másszor a másik pártot dobják felszínre és ez a kormányzásnak bizonyos mértékben szükséges stabilitását veszélyezteti. Az arányos választójog rendszere a többségi választójog hibáit lehetőség szerint megszünteti. A választók nem egy jelöltre, hanem egy párt listájára szavaznak. A választókerületek lehetőleg nagyok, úgy hogy azok több képviselőt küldenek a parlamentbe (a legideálisabb megoldás az volna, ha az összes képviselőkre szavazna mindenki). Mindegyik párt a reá esett szavazatok arányában kapja a mandátumokat, úgyhogy a képviselőnélküli szavazatok száma, bár azok teljesen el nem tüntethetők, a minimumra csökken. Ez a rendszer leszámol a földrajzi terület egységek, gazdasági, politikai, vallási egységének fikciójával és érvényt szerez annak az igazságnak, hogy az osztályhelyzet, a világnézetbeli, politikai és vallási meggyőződések sokkal döntőbb hatással vannak az állampolgárok politikai állásfoglalására, mint a szülőföld és a leszármazás kötelékei. Az arányos választójog eddig Belgium, Dánia, Finnország, Hamburg, Svédország, Württemberg, Szerbia és több svájci kanton törvényhozási és Baden, Bajorország, Oldenburg, Württemberg, Belgium, Norvégia, Svédország és több svájci kanton községi választójogában van megvalósítva s legújabban a francia kamara fogadott el egy ilyen irányú törvényt. Rédei előadja az arányos választójogi propaganda történetét, részletesen ismerteti az összes arányos szavazati rendszereket és a velük szerzett tapasztalatokat. Fejtegetéseit azzal fejezi be, hogy a magyarországi reformok kálváriája arra tanít bennünket, hogy az igazságos eszmék propagandáját nálunk nem lehet elég korán megkezdeni. Községi választójogunknak az aránylagosság elvén felépülő reformja egyébként szerinte a legközelebbi jövő feladatai közé tartozik.

Az anyagát kitűnően csoportosító, az egész idevágó gazdag irodalmat feldolgozó és az ellenérvekkel alaposan foglalkozó, jól és világosan megírt könyv Politzer Zsigmond és Fia kiadásában jelent meg és 4 koronáért kapható.

(-ur.)

Magyar városok a középkor végén.

(Szende Pál könyve.) Egy történelmi mű megjelenéséről számolunk itt be, amely a modern történelmi kutatás módszereivel tárja fel előttünk a középkori magyar városok egész társadalmi és gazdasági berendezkedését. Bemutatja a városok osztály tagozódását, kormányzatát, kultúráját és erkölcsi fogalmait. Lapunk keretei nem engedik meg a tanulmány részletes ismertetését. Csak hangsúlyozni kívánjuk a tudományos részlet kutatásoknak, egyes korok és intézmények beható tanulmányozásának jelentőségét. Az előttünk levő mű legfőbb érdeme az, hogy ez értékes kutatásokat az általános szociológia egyetemes szempontjai szerint, az osztálytagozódás alapjára épített tudományos rendszer keretei között végezte. Hasznos kölcsönhatásokat eredményeznek az ilyen és az ehhez hasonló, magyar irodalmunkban, sajnos, még kis számú tanulmányok. Míg maguk egységes és szerves alakot nyerne a bennük foglalt átfogó szempontok által, másrészt részlet-kutatásai eredményei megtermékenyítik az általános társadalomtudományt is. Kívánatos volna, hogy a jó példa követőkre találjon. A könyv Pulitzer Zsigmond és Fia kiadásában jelent meg és 2 koronáért kapható.

(-la.)

MOZGALOM.

Iwan Bloch előadásai Budapesten.

A Szabadgondolközlés Magyarországi Eegyesületének meghívására dr. Iwan Bloch, a szexuális élet jelenségeinek ismert kutatója, május 3-án és 4-én előadást tart Budapesten. Az első előadást az anyaegyesület számára tartja *Probleme der Prostitution* címen, a másikat a Galilei Kor számára *Sexualethik und sexuelle Verantwortlichkeit* címen. Mind a két előadás a Pesti Lloyd-társulat nagytermében (V, Mária Valéria u. 12) este 7 órakor lesz. Jegyek 4, 3, 2, és 1 K-ért kiadóhivatalunkban kap” hatók. Egyesületünk tagjai és a Szabadgondolat előfizetői 1-1 félárú jegyet kaphatnak.

Iwan Bloch a nemi betegségek szakorvosa Berlinben. A szifilisz eredetére vonatkozó kutatásait *Der Ursprung der Syphilis* címen adta ki és e művében meggyőzően hangsúlyozza e betegségnek újabbkori és Amerikából való eredetét. Egyéb, az orvostudomány történetének és a bőrgyógyászatnak körébe vágó munkái (*Lehrbuch der Hautkrankheiten*, melyet Unna tanárral együtt irt) mellett főtevékenységét a nemi kérdések tudományos vizsgálatának szentelte. Miután 1903-ban *Beiträge zur Athiologie der Psychopathia sexualis* című művében az antropológiai kutatómódnak a szexuális jelenségek vizsgálata terén való nagy fontosságára mutatott rá a klinikussal szemben, 1906-ban kiadta hamarosan híressé vált művét: *Das Sexuelleben unserer Zeit in seinen Beziehungen zur modernen Kultur*, amelyből 60 ezer példány jelent meg német nyelven és amelyet angolra, olaszra, oroszra, lengyelre és magyarra is (*Korunk nemi élete*, Budapest, 1910.) lefordítottak. Ez a könyv kimerítő áttekintést ad a nemi kérdés minden vonatkozásáról különös tekintettel a társadalmi viszonyokra. Bloch több tudóssal egyetemben a *Handbuch der Sexualwissenschaft* című összefoglaló munkát szerkeszti, melynek első két kötete Bloch műve: *Die Prostitution*. Ebben kimutatja, hogy a prostitúció története összeesik az emberiség történetével. A történelmi materializmus módszerével követi a prostitúció fejlődését és érdekesen illusztrálja, mint alakítja ki a kapitalista termelőmód a prostituáltaknak egy új osztályát. Előadását rengeteg etnográfiai adattal támogatja. Különösen érdekesek azok a fejtegetései, melyek a vallásos prostitúcióról és a nemi erkölcs fogalmainak és értékeléseiknek időnkénti változásáról szólnak.

Bloch műveiben egy természetes, biológiai szempontból megokolt nemi erkölcsért

és a nemi életnek a szexuális tudományok alapján való reformjáért száll sikra. Bizonyos, hogy előadásai alkalmasak lesznek arra, hogy a nemi életnek félve érintett és sok-sok előítélettel elhomályosított kérdéseit a tudomány fényével megvilágítsák.

A Szabadgondolat pályázata.

A bíráló-bizottság múlt számunkban közölt jelentésének kiegészítésül jelentjük, hogy a 80 korona jutalmat kapott *Giordano Bruno* jellegű dolgozat szerzője Csécsy Imre joghallgató (Budapest); az 50 korona jutalmat kapott *Balmazújváros* jellegű dolgozat szerzője dr. *Gombos Ede* ügyvédjelölt (Pécs) és az ugyancsak 50 korona jutalmat kapott *A nép jóléte az igazi jólét* jellegű munka szerzője *Vészi Mátyás* joghallgató (Budapest.)

A Galilei Kör.

A Galilei Kör áprilisban két előadássorozat rendezésével foglalkozott. *Mit nyújt a magyar középiskola a társadalomnak?* című szociálpedagógiai ciklust a kör bölcsészszakosztálya rendezte. Eddig e sorozatban a következő előadásokat tartották: április 14-én *Takács István* *A társadalmi nevelésről*, április 26-án *Laczkó Géza* dr. *Az irodalmi oktatásról* és április 28-án *Dénes Lajos* dr. *A művészeti nevelésről*. A Kör másik előadássorozata, melyet az anyaegyesülettel együtt rendez, *az erkölcs problémáiról*, május hó első napjaiban fog megkezdődni. Az első előadások *Max Adler* bécsi szocialista író *Tudomány és erkölcs* és *Kunfi Zsigmond* *Szocializmus és erkölcs* című előadásai lesznek.

Selmecbányai Szabadgondolkodók Köre.

Az anyaegyesület 1912. évi jelentése megemlékezett már e fiatal egyesületről. A múlt évi decemberi megalakulás óta *Rónai Zoltán* *A szociálpolitika jelentősége* és *Szende Pál* *A választójog, a magyarság és az értelmiség* címen tartott előadást a körben. Ezenkívül helyi előadók szemináriumokat vezetnek, melyekben az alapvető szabadgondolkodó tanításokról, a társadalom keletkezéséről, a szocializmusról, Darwinról, az evolúció tanáról stb. volt eddig szó. A helyi erdészeti és bányászati főiskolai és főgimnáziumi tanárok vezetése alatt működő egyesület tagjai számára, akik elsősorban a főiskolai ifjúságból kerülnek ki, a jövő tanév elejére klubhelyiséget bérel. A kör legközelebbi programja több ismeretterjesztő előadássorozat rendezése. Közben egyes előadásokat is kíván tartani és szemináriumi tevékenységét is folytatja. A fiatal egyesület már is egészséges differenciálódást hozott létre Selmecbánya lakosságában, A főiskolai ifjúság és részben a városi polgárság is a progresszió szempontjai szerint vagy a szabadgondolkodó körben vagy a kör reakciójaképp alakult Széchenyi-szövetségben tömörül.